

[1.] Socjologia wobec „potocznych” i „naukowych” sposobów myślenia.

Ossowski „O osobliwościach nauk społecznych”

Wzory nauk przyrodniczych wobec osobliwości zjawisk społecznych [s. 145-159]

- Socjologia empiryczna kształtuje swe postulaty na **podstawie wzorów nauk przyrodniczych:**
  1. Metody badania i kryteria naukowości
- 2. Zastosowanie praktyczne /stosunek: a. wiedza teoretyczna – b. technika działania społecznego: tzw. inżynieria społeczna/
  - [Lazarsfeld]: niemożność wytworzenia stabilnych podstaw dla inżynierii społecznej spowodowana krótkością rozwoju socjologii empirycznej [**naturalny rozwój** doprowadzi do: możliwości tworzenia praw naukowych i predykcji]
  - [Ossowski] osobliwości przedmiotu badań „ns” mogą zaburzyć tenże naturalny rozwój
- Odrębność zjawisk społecznych jako przedmiotu badań
  - A. [Galtung (1958)]: 10 rodzajów różnic pomiędzy „np” a „ns”; głównie chodzi o różnice stopnia rozwoju, przy czym znaczna część uległa zdezaktualizowaniu; 3 grupy:
    - A. **Praktyka eksperymentalna:** np. (a) zmienne mierzalne i niemierzalne, (b) kontrola eksperymentów, (c) stosunek eksperymentów projektowanych do eksperymentów post factum
    - B. **Formalizacja języka naukowego**
    - C. **Tendencje przeważające w danej grupie nauk:** np. (a) eksperymenty determinujące i stochastyczne; (b) poszukiwanie związków przyczynowych i stałych koincydencji lub zależności funkcjonalnych; (c) stopień niezależności od sądów wartościujących
  - B. [Ossowski] zróżnicowanie pod względem stosowalności wzorów nauk przyrodniczych do badania zjawisk społecznych – **przyczyna: odrębność przedmiotu badawczego „ns”:**
    - A. **Wpływ rezultatów badań na rzeczywistość, do której wnioski z badań mają się odnosić**
      - W „np” i „ns” wyniki badań naukowych zmieniają rzeczywistość, gdy stają się narzędziem celowego działania
      - Jedynie w „ns” stają się nowym elementem sytuacji społecznej:
        - a. podważają one **stosowalność wniosków badawczych**, poprzez wpływ na postępowanie tych, którzy byli przedmiotem badań
        - b. wpływają na **prawdopodobieństwo przewidywań:**
          1. *proroctwa, które działają na rzecz własnej realizacji* [np. powszechne przekonanie o nieuchronności wojny]
          2. *proroctwa, które się samo rujnuje* [np. teoria Marksa doprowadziła do reformy kapitalizmu i jego utrzymania]
        - c. wpływają na **skuteczność inżynierii społecznej:** powszechna znajomość technik prowadzi do utraty skuteczności lub powodowania skutków wręcz przeciwnych [np. Machiavelli]
        - d. **uniemożliwiają replikację badań** uzyskanie tożsamyh wyników [przyczyna: zmieniona sytuacja społeczna]
      - B. **Wpływ czynności badawczych na badaną rzeczywistość** [uniemożliwiający osiągnięcie miarodajnych rezultatów]
        - W „np” czynności badawcze także wpływają na rzeczywistość badaną, jednak dzieje się to w sytuacjach szczególnych [np. Heisenbergowskie prawo indeterminacji; zachowania ryb głębinowych]
        - W „ns” badania empiryczne = działalność społeczna wpływająca na rzeczywistość. Najbardziej rozpowszechnione formy badań doprowadzają do **przemiany podmiotu** /zmiana osobowości poprzez pytania: ukazują zagadnienia, możliwości, ważność spraw, skalę wartości, stawiają wobec konieczności wyboru, zmuszają do refleksji/ i powołania do życia **nowej sytuacji społecznej:**
          1. **Późniejsze** skutki czynności badawczych
          2. Skutki czynności badawczych jakim podlegają przedmioty **podczas procesu badawczego**
            - powoduje to: **odchylenia od reprezentatywności** /trudno je ustalić/, których zazwyczaj nie bierze się pod uwagę
            - w innej sytuacji są tu jedynie badania na przekazach z przeszłości, np. statystyki parafialne lub pamiętniki /mogą one być niereprezentatywne jedynie jako wynik przypadkowej selekcji/
      - C. Konflikt postulatów: **a.** Systematyczność badań – **b.** Ubiegania się o indukcyjne wnioski ogólne /wyabstrahowane z kontekstu czasoprzestrzennego/
        - Socjologia empiryczna, jako podstawa inżynierii społecznej – 2 główne cele:
          1. **Opis** stanu rzeczy: dane dotyczące przedmiotu zamierzonej działalności społecznej
            - **Zadanie idiograficzne:** (1) opis stanu rzeczy przedmiotu w określonej czasoprzestrzeni lub (2) opis przemian przedmiotu w określonej czasoprzestrzeni

- być miarodajnymi wskaźnikami jednakich postaw /musza być spowodowane przez różne motywy/]
- Rozmowa, która pozwalałaby na obejście problemów metodologicznych, prowadziłaby jednak do odejścia od normalizacji: (1) zależność wyników od osobistych kwalifikacji prowadzących; (2) odbiera odpowiedziami standaryzację
3. Maksymalna depersonalizacja procesu badawczego /redukcja wpływu badacza na wyniki badań/ - umożliwienie replikacji badań
- Unikanie osobistego kontaktu osobą przeprowadzającą badania i osobami badanymi – unikania wywiadów na rzecz kwestionariuszy; unikanie ankietów [contra: postulat reprezentatywności; brak ankietera – mniejsza motywacja do wypełnienia; ograniczona reprezentatywność]
- E. Udział doświadczenia wewnętrznego w praktyce badawczej

Andreski „Czarnoksiężstwo w naukach społecznych” Chowanka za parawanem metodologii [s. 116-128]

- Ogólnie: Pean na cześć metodologii jakościowej
- Metodologia jest profilaktyką – może nas ostrzec przed pułapkami, ale nie pomoże w wymyślaniu nowych idei,
- Metody indukcji – mówią jak sprawdzać hipotezy, ale nie wskazują jak do nich dochodzić
- Nacisk na doskonałość metodologiczną, nadmierny -> powszechna tendencja; kiedyś był to środek do osiągnięcia celu, dziś jest wartością samą w sobie
- Mechaniczne stosowanie metodologii – sprzyja masowej produkcji publikacji, niedbałość i oszustwo pozostają najczęściej ukryte pod dużą liczbą tabel i wykresów, są niesprawdzalne jako zjawiska niepowtarzalne, w przeciwieństwie do zjawisk badanych przez nauki eksperymentalne
- Czyciele metodologii atakują impresjonistów – ludzi, którzy potrafią zaobserwować coś ciekawego i dobrze to opisać
- Rozpowszechniony dogmat – nie jest warte poznania to, czego nie da się policzyć
- Ferdynand Zweig – promował ludzką metodologię, np. wywiad jako akt społeczny, wymiana, sympatia, ludzkie ciepło, empatia
  - Dobry wywiad wymaga dwóch technik umysłowych: identyfikacji z rozmówcami oraz wyrobienia sobie pewnego dystansu
  - Wartość wywiadu zwiększona dzięki obserwacji rozmówcy, naturalnemu środowisku
- Przesady metodologicznego bałwochwalstwa:
  1. Naiwny indukcjonizm – wiara, że wystarczy zebrać dużo danych, a teoria pojawi się sama
  2. Wybiórcze skupianie się na policzalnych aspektach połączone z brakiem dbałości o znaczenie słów; skutkiem przeładowane tabelami niezrozumiałe teksty -> nieścisłość pojęć i teorii
- Rozwinięte metody ilościowe (Paul Lazarsfeld) wbrew zapowiedziom nie są w stanie przewidywać żadnych wydarzeń, czy zmian społecznych,
- Potępienie w środowisku badań jakościowych jako nienaukowych, w przeciwieństwie do naukowych badań ilościowych wzorujących się na naukach przyrodniczych,
- Nadmierne skupienie się na bezpośredniej użyteczności praktycznej
- Puryzm metodologiczny odwraca uwagę od drażliwych problemów, dzięki czemu wspomaga każde status quo, co tłumaczy sukces odnoszony przez tych badaczy i uznanie dla głoszonych przez nich zasad,
- Można badać ilościowo, nie naruszając obowiązujących zasad, nie wskazując na żadne problemy
- Kwestia symulacji i modelowania sytuacji i wydarzeń – pomagają zrozumieć nowicjuszom zawile sytuacje, ale nie pomagają ekspertom, nie można odtworzyć za ich pomocą np. zbiorowego oblędu, lęków,
  - Ich największa wada: opierają się na optymalizacji decyzji na podstawie założeń wyjściowych, a nie na dociekaniu ich poprawności. Często założenia wyjściowe są tak oczywiste, że nikomu nie przychodzi do głowy, że mogą być błędne
- Największy błąd – uznawanie, że skoro pewne dane można ująć ilościowo, to są ważniejsze niż to, co nie jest mierzalne. (np. wysłanie żołnierzy do Wietnamu, przeliczono ilość żołnierzy i amunicji, a nie wzięto pod uwagę czynników historycznych i psychologicznych)

[2.] Paradygmatyczność nauki.

Kuhn „Struktura rewolucji naukowych” [rozdziały różne]

Droga do nauki normalnej

- termin „nauka normalna” – badania wyrastające z wcześniejszych osiągnięć naukowych traktowanych przez uczonych jako fundament dalszej praktyki
- paradygmat – osiągnięcia naukowe będące oryginalne (odwracają uwagę od innych teorii) i otwarte (pozostawiają nowej szkole problemy do rozwiązania)
- wzory praktyki naukowej (prawa, teorie, zastosowania, wyposażenie) tworzą model z którego wyłania się zwarta tradycja badań naukowych
- uczeni których badania oparte są na tych samych paradygmatach podlegają tym samym regułom i standardom – to niezbędne warunki nauki normalnej (kształ. się tradycji badawczej)
- pierwotnym czynnikiem kształtującym zawodową wspólnotę konkretne osiągnięcie naukowe a nie pojęcia, prawa, teorie, punkty widzenia
- ukształtowanie się paradygmatu i wyspecjalizowanych badań na jakie pozwala to oznaka dojrzałości danej dyscypliny naukowej
- wcześniej badacze budowali swoje teorie od podstaw i często swobodnie dobierali najbardziej odpowiadające im obserwacje i doświadczenia, często występowały sprzeczności m-y dokonania poszczególnych badaczy
- pozostaje sprawą otwartą czy jakaś nauka społeczna osiągnęła już jakiś paradygmat
- brak paradygmatu wiąże się z:
  - przypadkowością badań i gromadzenia faktów (często zbiera się te w najbl. zasięgu)
  - pomijaniem ważnych szczegółów które w przyszłości mogłyby być inspirujące
- przy interpretacji „historii naturalnej” trzeba brać pod uwagę uwikłanych w nią teoretycznych i metodologicznych przekonań (co jest podstawą selekcji, oceny, krytyki)
- przez te różne systemy i doświadczenia osobiste we wczesnych stadiach nauki występowały np. różnice w interpretacji zjawisk
- różnice nikną gdy jakaś przedparadygmatyczna szkoła kładzie nacisk na jakąś jedną zbyt obszerną część wyjściowych informacji (hmm)
- aby teoria mogła zostać uznana za paradygmat musi wydawać się lepsza od innych ale nie musi tłumaczyć wszystkich faktów, do których można ją odnieść
- budowanie teorii i zbieranie faktów stało się działalnością ukierunkowaną przez zasady
- paradygmat określa jakie zjawiska warto badać, a jakie nie; narzuca bardziej restryktywne określenie przedmiotu badań danej dziedziny
- akceptacja paradygmatu prowadzi do przekształcenia grupy badaczy w zawód, dyscyplinę
- przyjęcie pierwszego paradygmatu często wiązało się z powstaniem wyspecjalizowanych towarzystw naukowych etc
- uczeni nie musi już rozpoczynać pracy od podstaw, usprawiedliwiać każdego z pojęć – ich wyjaśnienia znajdują się w podręcznikach
- wyniki badań publikowane w specjalistycznych czasopismach, przy założeniu że owi specjaliści je czytający znają ten wspólny paradygmat

- przyjęcie paradygmatu punktem granicznym rozwoju dyscypliny
- istnienie paradygmatu bodaj najlepszym kryterium rozstrzygającym o tym czy dana dziedzina jest nauką

Istota nauki normalnej

- w nauce paradygmat to nie tyle wzorzec ile raczej przedmiot dalszego uszczegółowienia i uściślenia w nowych trudniejszych warunkach
- uzyskują one (parad.) swój status dzięki lepszej skuteczności od konkurencji
- początkowo to bardziej obietnica sukcesu, którą nauka normalna urzeczywistnia rozszerzając wiedzę o faktach uznanych przez parad. za szczególnie ważne, rozszerzając zakres zgodności m-y tymi faktami a przewidywaniami oraz uściślając sam paradygmat
- „prace porządkowe” to nauka normalna – umieszczanie w szufladkach znanych zjawisk raczej niż szukanie nowych, uszczegółowianie ich
- gdy paradygmat przestaje być skuteczny zmienia się tok postępowania ale zawsze jakieś osiągnięcia zachowują trwałą wartość
- problemy jakimi zajmuje się nauka normalna – zagadn. doświadczalne; trzy klasy faktów:
  - 1) fakty odsłaniające istotę rzeczy (trzeba badać je dokładniej, w różnych okolicz.)
  - 2) fakty porównywane z prognozami powstałymi na gruncie teorii paradygmatycz.
  - 3) fakty mające uszczegółowić paradygmat, usunąć dwuznaczności; podklasy:
    - stałe fizyczne
    - prawa ilościowe
    - doświadczenia (parad. wykorzystany do ich projektowania i interpr. wyników)
- teoretyczne zagadnienia nauki normalnej
  - 1) wyprowadzanie prognoz z istniejących teorii by móc skonfront. z doświadczeniem
Celem tych prognoz wykrycie nowych zastos. parad. lub uściślenie starych
  - 2) uszczegółowianie paradygmatu (zwł. gdy rozwój naukowy jest jakościowy)
  - 3) przeformułowywanie paradygmatu będące wynikiem badań empirycznych (właściwie wiąże się to z uszczegółowianiem go – ma to charakter i teoret. i eksperymentalny)
- uściślanie paradygmatu w celu eliminacji dwuznaczności
- istnieją także zagadnienia nadzwyczajne
- porzucenie paradygmatu oznacza zrezygnowanie z uprawiania nauki którą on określa

Priorytet paradygmatów

- wykryjemy tu relacje m-y regułami, paradygmatami i nauką normalną
- paradygmat społ. naukowej można poznać analizując daną dziedzinę naukową w określ. czasie – ujawni się zbiór standardowych ilustracji teorii w ich pojęciowych, doświadczalnych i instrumentalnych zastosowaniach
- to nie to samo co określenie reguł
- by je znaleźć trzeba porównać poszczególne paradygmaty i zestawić z bieżącymi doniesieniami z prac badawczych oraz wyodrębnić elementy które zostały wyabstrahowane z paradygmatów – jest to trudne zadanie
- nauka normalna to bezpośrednie badanie paradygmatów – formułowanie reguł i założeń jest tu pomocne ale nie konieczne
- istnienie paradygmatu wcale nie musi oznaczać istnienia uznanego zespołu reguł
- paradygmaty mogą mieć charakter pierwotniejszy, być bardziej wiążące i pełniejsze niż zespół reguł badawczych dających się z nich wyabstrahować
- parad. mogą określać naukę normalną bez pomocy dających się wykryć reguł, są nadrzędne wobec reguł i założeń
- kierują pracą badawczą zarówno przez bezpośrednie jej modelowanie jak i wyabstrahowane reguły z 4 powodów:
  - 1) trudno odkryć te reguły;
  - 2) przyczyna leży także w charakterze kształcenia naukowego – nie przyswajają się pojęć w sposób abstrakcyjny ale obserwując ich zastosowanie do rozwiązywania problemów, samodzielnym próbom zastosowania – uczenie się poprzez wprawki (wykonywanie)
- nawet późniejsze trudniejsze zagadnienia będą modelowane na wzór poprzednich osiągnięć, wyabstrahowanie reguł może nastąpić intuicyjnie
- rzecz leży w umiejętności prowadzenia płodnych badań a nie znajomości hipotetycznych reguł

3) reguły mogą zyskiwać na znaczeniu gdy powstaje niepewność w stosunku do pełności paradygmatów czy modeli

- dyskusje na temat uprawnionych metod, problemów etc nigdy nie zanikają, ewentualnie cichną by odżyć przy rewolucjach naukowych

4) reguły jeśli istnieją są często wspólne bardzo szerokiemu gronu uczonych, a z paradygmatami tak być nie musi (np. można uczyć się różnych zastosowań tych samych praw - specjalizacja)

- jakaś teoria może wyznaczać wiele krzyżujących się ale nie pokrywających tradycji nauki normalnej, gdzie rewolucja w jednej z nich nie musi dotyczyć pozostałych

- ważne jest także doświadczenie, często bardzo podobne ale niekoniecznie dające jednakową odpowiedź na rozwiązanie problemu (np. fizyk i chemik wobec atomu helu...)

Kryzys i powstawanie teorii naukowych

- kolejne odkrycia pozwalają rozszerzyć wiedzę o zjawiskach bądź uściślić wiedzę o innych, ale wiąże się to z odrzuceniem pewnych dawnych przekonań i zmianą składnik. Paradygmatu

- nie tylko odkrycia są źródłem takich konstruktywno-destruktywnych zmian paradygmatów ale także powstawanie nowych teorii

- czynnik warunkujący odkrycie nowego rodzaju zjawisk – anomalia
- czynnik warunkujący zmianę teorii – pogłębiona świadomość
- pojawienie się nowej teorii wymaga destrukcji paradygmatu i zmian w problematyce oraz technikach nauki normalnej
- dlatego zwykle poprzedza ją okres niepewności zawodowej wynikającej z niepowodzeń nauki normalnej, zawodności istniejących reguł
- eliminowanie nieścisłości
- kryzys teoretyczny może wynikać z czynników historycznych, zewnętrznych oraz problemów technicznych
- zróżnicowanie teoretyczne powszechnym symptomem kryzysu
- inne źródła kryzysu – wieloznaczność teorii, mniejsza użyteczność
- inne przejawy kryzysu – podobieństwo sytuacji do charakterystycznego dla przedparadygmatycznego okresu walki konkurencyjnych szkół; powstawanie wielu konkurencyjnych hipotez
- nowopowstałe teorie mogą doprowadzić do kryzysu paradygmatu z którego wyrosły
- nowe teorie pojawiają się często dopiero po jakimś wyraźnym niepowodzeniu w ‘normalnym’ rozwiązywaniu problemów
- nowa teoria bezpośrednio teorią na kryzys
- często rozwiązania kryzysów mają choćby częściowe antycypacje w okresie przedkryzysowym jednak bywają lekceważone
- przyjęcie jakiejś teorii może mieć silny związek z aktualnie ważkimi problemami – nie muszą znaleźć posłuchu te które nie nawiązują do tych najb. dokuczliwych problemów
- te same dane doświadczalne mogą służyć za podstawę różnych konstrukcji teoretycznych
- nowe ‘narzędzia’ czyli teorie metody etc zarezerwowane są na szczególne okoliczności
- jeśli te dostarczane przez dotychczasowy paradygmat się sprawdzają nauka dociera głębiej i szybciej przy użyciu sprawdzonych narzędzi

[3.] Pomiędzy teorią a empirią.

Merton „Teoria Socjologiczna i struktura społeczna”

O znaczeniu teorii socjologicznej dla badań empirycznych [s.153-168]

- Teorie socjologiczne – 2 przeciwstawne tendencje:
  1. **Podjęcie uogólniająco-syntetyzujące**
    - Nie podlega kontroli empirycznej; dąży do: formułowania praw socjologicznych
  2. **Podjęcie szczegółowo-opisowe**
    - Podlega empirycznej kontroli; jednakże problem stanowi powiązanie i wyjaśnienie zaobserwowanych faktów
  3. **Podjęcie syntetyzujące 2 w/w podejścia** [proponowane przez Mertona]
    - Brak logicznej podstawy przeciwstawiania sobie stanowisk
    - Podstawy: (1) w wyniku systematycznych obserwacji uogólnienia można ograniczać; (2) obserwacje szczegółowe można związać z teoriami wyjaśniającymi
- **Socjologia:** mała możliwość operowania abstrakcjami wyższego rzędu
- **Cel artykułu:** przełożenie reguł pracy naukowej wpływających z metody naukowej na pracę analityczną przy tworzeniu teorii oraz pracy badawczej

- **Teoria socjologiczna** – rezultat wielu powiązanych ze sobą, lecz odrębnych czynności, wykonywanych przez członków grupy akademików-socjologów; zawiera poniższe czynności
  1. **Metodologia**
    - Nie jest związana z problematyką socjologiczną [wykracza poza problematykę poszczególnych dyscyplin]; odnosi się do elementów:
      1. Wspólnych **wszystkim badaniami naukowym**
      2. Wspólnych dla **danej grupy nauk**
    - Socjologowie muszą być: **metodologicznie uświadomieni**, tzn. projektowaniu badań; istocie wnioskowania; wymogom systemu teoretycznego
    - Duża koncentracja w socjologii na kwestiach metodologicznych – funkcja dwoista:
      1. Istotna rola w kierowaniu oraz ocenie analiz teoretycznych i empirycznych
      2. Przejaw trudności rozwojowych niedojrzałej dyscypliny [potrzeba środowiska socjologów uzyskania równorzędnej pozycji wśród innych nauk]
    - **[zamierzenia programowe]** Wzór metodologiczny socjologii: XX-wieczne fizyka i chemia; błąd – różnica wielu wieków kumulatywnych badań naukowych ; niemożność osiągnięcia takich rezultatów
  2. **Ogólne dyrektywy socjologiczne /ogólne ramy badań empirycznych – matryca/**
 [przykłady: **Durkheim** – *fakty społeczne* stanowią sieć wzajemnie powiązanych przyczynowo elementów; **Kimball** – społeczeństwo jako zintegrowany, funkcjonalny *system*; **Znaniecki** – znaczenie *współczynnika humanistycznego* w zjawiskach kulturowych]
    - Postulat w jaki sposób podejść do materiału badawczego – wskazanie na rodzaje zmiennych, jakie należy uwzględnić
    - **Uznanie dyrektyw:** ignorowanie porządku faktów; co jednak ułatwia proces dochodzenia do sprecyzowanych, wzajemnie powiązanych hipotez /np. oparcie Malinowskiego o Freudowski kompleks Edypa/ poprzez generalizację empirycznych faktów w oparciu te dyrektyw
    - **Wkład w inne „ns” teorii socjologicznych** za pomocą przyjęcia przez nie ogólnych dyrektyw. Wykorzystują one perspektywę socjologiczną do wyjaśnień faktów, których nie są w stanie wyjaśnić w oparciu o teorie powstałe na gruncie ich dyscypliny [jednakże często brak jest dobrze sprawdzonych konkretnych teorii dotyczących danego obszaru życia społecznego co ogranicza wpływ socjologii na inne dziedziny]
  3. **Analiza pojęć socjologicznych**
    - **Analiza pojęciowa:** wyodrębnienie i uściślenie podstawowych pojęć [definicje i przełożenie na zmienne badawcze]; funkcje:
      1. Wyraźne określenie charakteru zjawisk objętych danym pojęciem; **cele:**
        - a. Możliwość rekonstrukcji danych /dzięki wskazaniu co zawierają/
        - b. Możliwość usunięcia rzekomych [pozornych] sprzeczności w wynikach empirycznych
        - c. Uświadomienie sobie, że przyjęty aparat pojęciowy kształtuje naszą percepcję [zgodnie z hipotezą Sapira-Whorfa], w tym także badania empiryczne
      2. Opracowanie odpowiednich sformułowań [przystosowanie do sytuacji badawczej] /poznanie „opóźnienia pojęciowego”: utraty związku rzeczywistość – pojęcie poprzez zmiany samej rzeczywistości + uwolnienie się od wzorów niewłaściwego myślenia/
      3. Budowa obserwowalnych wskaźników zjawisk społecznych, których dotyczą badania empiryczne /w przypadku zmiennych abstrakcyjnych (nieobserwowalne/symboliczne): wskaźniki uzasadnione teoretyczne
    - **Teoria:**
      - a. **Analiza pojęciowa**
      - b. stworzenie wzajemnie powiązanego **układu pojęć**
      - c. wysnucie z układu pojęć **twierdzenia** logicznie ze sobą powiązane, które mogą stać się przedmiotem badań empirycznych
 /podstawowe **znaczenie dla badania empirycznego** – ponieważ musi istnieć związek pomiędzy zmiennymi/
  4. **Socjologiczna interpretacja ex post fatum** [zebranie danych → nadanie interpretacja]
 [np. analizy dokumentów dokonane przez Thomasa i Znanieckiego]
    - **[niewłaściwe]** Wprowadzenie interpretacji po dokonaniu obserwacji, nie zaś empiryczne sprawdzenie uprzedni postawionej hipotezy; 2 rodzaje:
      1. Oparte o dobrze potwierdzone teorie
      2. Ad hoc – założenia wcześniej nie potwierdzone [**2x niewłaściwe**] [wywołują złudne poczucie słuszności]
    - Są one **dopuszczalne** [dopuszczalność: interpretacja zgodna jest z określonym zespołem danych], lecz mają **niską wartość dowodową**; rekonstrukcje służą jedynie jako **ilustracje**; przyczyny niskiej wartości dowodowej:

[brak odrębnych metod weryfikacji]

- (1) brak systematycznej analizy **innych interpretacji**;
  - (2) brak weryfikacji **przyjętej interpretacji** w nowych badaniach empirycznych;
  - (3) **błąd logiczny** leżący u podstaw:
    - a. jest **nieobalana**, ponieważ jest całkiem elastyczna, i może w sobie zawierać całkiem sprzeczne hipotezy, które wyjaśniają pewien zakres danych – zaprzeczenie istocie założeń indukcji
    - b. **pomija wyraźne sformułowanie warunków, w jakich rozpatrywane hipotezy powinny znaleźć potwierdzenie** [musiałyby być **predyktywne**; a nie tłumaczyć jedynie zaistniałe fakty]
- **Różnica:** a. wyprowadzenie nowych hipotez, mających potwierdzić **nowe** obserwacje – b. formułowanie wyjaśnienia ex post factum odnoszących się do obserwacji już poczynionych [**starych**]

5. Generalizacja empiryczna w socjologii

6. Teoria socjologiczna

- Cel teorii socjologicznej: formułowanie twierdzeń o prawidłowościach społecznych – 2 rodzaje inaczej powiązane z teorią:
1. **Generalizacja empiryczna:** pojedyncze twierdzenie opisujące zaobserwowane prawidłowości w zależnościach pomiędzy dwoma lub więcej zmiennymi, które można następnie powiązać ze sobą i sprawdzać w kolejnych badaniach empirycznych
[„dane surowe” do opracowania teorii]
[przykład włączania generalizacji do teorii: **teoria samobójstw Durkheima**]
  2. **Prawo naukowe:** wyprowadzane z teorii twierdzenie o niezmienności. Brak takich praw: wynik rozdziału teorii od badań empirycznych.
    - Ukazanie miejsca generalizacji empirycznych w teorii:
      1. Związek generalizacji empirycznej z teorią pojawia się wtedy, gdy **generalizacja ujęta jest w postaci abstrakcji wyższego rzędu**, które zawarte są w ogólniejszych twierdzeniach o zależnościach [izolowana prawidłowość → **rozszerzenie prawidłowości**: zakres odkrycia empirycznego zostaje rozszerzony na inne zależności zachowania i właściwości]
      2. [**najważniejsza funkcja teorii systematycznej !**] Ustaliwszy teoretyczny charakter danej prawidłowości poprzez wyprowadzenie jej ze zbioru twierdzeń, przyczyniamy się do **kumulacji teorii i wyników empirycznych**
      3. Przeformułowanie teoretyczne prawidłowości empirycznej: **wyciągnięcie rozmaitych wniosków dotyczących obszarów działalności bardzo od nich odległych.**
      4. Daje **pewniejszą podstawę do przewidywań**, aniżeli ekstrapolacja zaobserwowanych uprzednio tendencji.
      5. Teoria **musi być precyzyjna, aby był a rozstrzygająca**. Precyzja = integralny element kryterium sprawdzalności
        - im większa precyzyjność, tym mniejsze prawdopodobieństwo, że inne hipotezy będą zgodne z tymi przewidywaniami
        - potwierdzenie przewidywań – nie jest dowodem prawdziwości teorii, lecz pewnym jej uzasadnieniem, jednakże możliwość precyzyjnego przewidywania potwierdzonego obserwacjami: **znaczenie strategiczne**
      6. **Wewnętrzna zgodność teorii:** podobna funkcja do precyzji [zmniejszenie możliwości, że konkurencyjne teorie mogą adekwatnie wyjaśniać te same dane.
        - Nadmierny nacisk na zgodność i precyzyjność może prowadzić do wypaczenia ciekawych hipotez i uproszczenia problemów badawczych [należy więc rozsądnie podchodzić do tego problemu]

Formalne wnioskowanie i kodyfikacja

- **Tendencje:**
  1. rozproszone badania empiryczne skierowane na konkretne odcinki ludzkiej działalności, lecz pozbawione ogólnej orientacji teoretycznej [przy użyciu: (1) izolowanej generalizacji empirycznej i(2) interpretacji ex post factum]
  2. oddzielenie działalności teoretycznej od badań empirycznych
- **Postulat w stosunku do badań empirycznych:**
  1. **Formalne wnioskowanie [konsekwencje teorii]** : w projektowaniu i przedstawianiu wyników badania wprowadzenie następujących zwyczajów:
    - a. Jasne **przedstawienie hipotez oraz ich podstaw** teoretycznych
    - b. **grupowanie danych** z tych właśnie względów hipotezy i teorii]
    - c. **Interpretacja ex post factum:** powinna wyznaczać dalszy obszar badań dowodowych

- d. **Wnioski z badań:** opis rezultatów ze względu na pierwotne hipotezy oraz wskazanie obserwacji niezbędnych do sprawdzania dalszych wniosków badań
 [cel: (1) zapobiega wprowadzeniu interpretacji, które są nie powiązane i nie spełniają rygorów naukowości; (2) porządkuje prezentowane wyniki badań; (3) przygotowuje drogę do kumulatywnych badań]
2. **[Lazarsfeld] Kodyfikacja** – systematyzowanie dostępnych generalizacji empirycznych dotyczących różnych na *pozór* dziedzin zachowania [formułowanie hipotez syntetyzujących]

O znaczeniu badań empirycznych dla teorii socjologicznej [s.169-183]

▪ Tendencje:

- **Rozwój:** (1) specjalizacji i integracji jednocześnie; (2) współdziałanie badań empirycznych z teorią [maleje potrzeba opisów relacji teoria-empiria]

▪ Teoretyczne funkcje badań empirycznych:

1. Weryfikacja hipotez [podstawowa funkcja]:

[**model logiczny**]: intuicja/ hipoteza → wnioski → test empiryczny → potwierdzenie/ obalenie; charakterystyka:

- Abstrahuje się w nim od czasowej sekwencji zdarzeń
- Przecenia się twórczą rolę jasno sformułowanej teorii; minimalizuje się rolę obserwacji

2. Aktywna rola w kształtowaniu teorii /naciski logiczne i psychologiczne empirii na teorie/; 4 podstawowe funkcje:

1. **Zapoczątkowanie** [**schemat niespodzianki**]: odkrycie przez przypadek lub przenikliwość poprawnych wyników, których się nie szukało]

[**np.** spostrzeżenie przez mieszkańców inne niż rzeczywista struktury ludności miasta Craftown – nieprawdziwe przekonanie społeczne, niedające się wytłumaczyć poprzez teorie użyteczną /w tym przypadku: postrzeżenie, funkcja zaufania, zaufanie funkcją społecznej wartości grupy → a więc: percepcja społeczna jest produktem struktury społecznej/

- Wynik badania rodzi teorie socjologiczną w szczególnych wypadkach; tzn. gdy nieoczekiwany, nietypowy i strategiczny fakt skłania do zapoczątkowania lub rozszerzenia już istniejącej teorii;
obserwacja spełniająca schemat niespodzianki jest:

- i. **Nieoczekiwana:** przypadkowy produkt uboczny sprawdzania innej hipotezy związany z teoriami, których nie brano pod uwagę
- ii. **Nietypowa; zaskakująca:** wydaje się niezgodna z panującą teorią bądź innymi ustalonymi faktami – pobudza to ciekawość badacza, która pobudza do dalszych studiów i badań [i w sprzyjających warunkach sformułowaniu nowej teorii]
- iii. **Strategiczna:** musi mieć istotne konsekwencje dla zastanej teorii

- **Istotna:** (1) niezgodność z innymi faktami/ teorią; (2) istnienie faktów zwykle pomijanych, lecz istotnych

2. **Przeformułowanie:** nowe fakty skłaniają do wypracowania schematu koncepcyjnego

- **Schemat koncepcyjny** – niewystarczający do opisu rzeczywistości; badanie empiryczne domaga się jego przeformułowania i wprowadzenia nowych zmiennych do schematu analizy

- **Przykłady:**

1. Malinowski [teoria magii]
2. Kate Smith [dramatyczny przypadek masowej perswazji] : maraton radiowy umocnił przekonanie słuchaczy o jej szczerości /czemu służyło to, co robiła: czynna propaganda, zakładająca jedność czynów i słów wzmacnia przekonania o szczerości jej intencji, szczególnie w społeczeństwie gdzie panuje propagandowstręt]

3. **Nadanie innego kierunku/ skoncentrowanie zainteresowań teoretycznych na nowych zagadnieniach/:** nowe metody badań empirycznych skłaniają do nowego skupienia uwagi na problemach teoretycznych

- Metody prowadzą do zbliżenia teorii i empirii; przyczyny:

- i. Nowe metody prowadzą do **zgrupowania nowych i niedostępnych wcześniej danych** [służących za podstawę do rozwoju teorii]
- ii. Techniki badawcze **umożliwiają weryfikację teorii** już sformułowanych
- iii. [najbardziej bezpośredni wpływ] **stworzenie socjologicznych danych empirycznych zorganizowanych w odpowiednich teoretycznych kategoriach** [wcześniej: dane zastane, zgromadzone do celów niesocjologicznych]
 -np. psychologowie społeczni; badacze organizacji społeczności lokalnych; studia etniczne; dane gromadzone w czasie wojny dla celów wojskowych

- Większe tempo rozwoju dziedzin empirycznych w pewnych dziedzinach – przesunięcie tam zainteresowania teoretyków

Przykłady: (1) **nowe metody projekcyjne** /testy Roschbacha/: zainteresowanie teorią charakteru i kształtowania osobowości w zależności od struktury społecznej/; (2)

socjometryczne techniki Morena oraz technika „biernego wywiadu”: stosunki międzyludzkie i grupa pierwotna oraz nieformalna; (3) **technika panelowa**: teoria kształtowania się postaw, decyzji w wyborach alternatywnych, czynników politycznego uczestnictwa i wyznaczników zachowania w przypadkach niezgodnych wymogów ról

4. **Doprecyzowanie /uściślanie pojęć/**

- Ustalenie schematu zależności przyczynowych bez należytej troski o zanalizowanie objętych nim zmiennych; w kategoriach ich elementów pojęciowych [badania te rozwijają techniki badawcze, ale ich wyniki nie wchodzi w skład kumulatywnej teorii nauk społecznych]
- Jednakże w większości przypadków: wymogiem dobrze przeprowadzonych badań jest uściślenie pojęć [w znacznej części pod postacią: ustalania obserwowalnych, precyzyjnych, nie budzących wątpliwości wskaźników rozpatrywanych zmiennych /tzw. **operacjonalizacja/**]
- Tendencja do kwantyfikacji – szczególnie przypadek próby sprecyzowania w wystarczający sposób pojęć, by można było prowadzić badania empiryczne [np. problem

Podsumowanie: Sformułowana teoria nie zawsze poprzedza badania empiryczne, często jest odwrotnie i to badania empiryczne są podstawą do formułowania teorii.

[4.] O metodzie w naukach społecznych.

Nowak „Metodologia badań społecznych”

Rozdział 1. Problematyka i metody badań [s.19-26, 43-58]

1. Metody naukowe a metody badawcze. Opisowe i normatywne podejście do metod

- **Metoda (w ogóle)** – określany, powtarzalny i wyuczalny sposób – schemat lub wzór – postępowania, świadomie skierowanego na realizację pewnego celu poprzez dobór środków odpowiednich do tego celu
- **Metodologia naukowa** – pewien określony sposób postępowania zmierzającego świadomie do realizacji pewnego celu czy pewnej kategorii celów poznawczych w nauce
- **Nauka** – pewne **systemy ludzkiej działalności**, zmierzające do realizacji pewnych celów bądź też jako na **wytwory tej działalności**.
- Celem czynności składających się na naukę jest pogłębianie wiedzy o tej dziedzinie zjawisk.
- **Wiedza** – pewien uznawany przez przedstawicieli danej dyscypliny naukowej zespół przeświadczeń i sądów o tym jak jest i dlaczego, oraz wyrażających te sądy twierdzeń, czy całych systemów twierdzeń opisujących pewne zjawiska lub wyjaśniających je.
- Twierdzenie te powinny być zgodne z rzeczywistością; **uznawane są za prawdziwe przez uczone na danym etapie rozwoju nauki** -> nie wszystkie wytrzymają próbę czasu
- Do nauki pojętej jako **wytwór** zalicza się **takie twierdzenia lub ich zespoły**, które zostały należycie uzasadnione w sposób dostępny intersubiektywnej kontroli, czyli o których prawdziwości lub nie mogą przekonać się wszyscy kompetentni specjaliści danej dyscypliny
- **Nauki:**
  - **Formalne (dedukcyjne)** – matematyka, czy logika, tutaj twierdzenia muszą wynikać dedukcyjnie z pewnych innych twierdzeń wcześniej udowodnionych, lub z założeń zwanych aksjomatami / metody stosowane tutaj to schematy rozumowań dedukcyjnych, są to rozumowania niezawodne
  - **Empiryczne (indukcyjne)** – zajmują się realnie istniejącą wokół badacza nieożywioną i ożywioną przyrodą; fizyka, chemia, biologia, socjologia, psychologia / stosują też rozumowania dedukcyjne, ale twierdzenia muszą być wynikiem obserwacji i interpretacji wyników
- **Pojedyncze badanie naukowe** – ciąg czynności, zaczynający się od postawienia pytania, a kończący rozwiązaniem i wzbogaceniem nauki o nowy element; składa się z czynności badawczych czyli elementów składowych
- Schematy poszczególnych czynności to metody danej nauki, czynności dzielimy na związane z formułowaniem problemu badawczego i z udzielaniem odpowiedzi (są to **metody badawcze w sensie węższym**)
- **Metody badawcze w naukach empirycznych** – typowe i powtarzalne sposoby zbierania, opracowywania i analizy danych empirycznych służące do uzyskania maksymalnie uzasadnionych odpowiedzi na stawiane pytania

- Do metod zaliczamy tylko te reguły, które są instrumentalne wobec pewnych celów danej nauki – czyli norma, że starszych badaczy traktuje się z szacunkiem nie jest metodą naukową
- Nauka to też **system wytworów** (pojęć i zdań) poszczególnych czynności badawczych
- Te dwa spojrzenia na naukę są wobec siebie **komplementarne**
- Opis i analiza reguł postępowania oraz opis i analiza schematów wytworów różnych czynności badawczych to zadanie nauki zwanej **metodologią nauk**
- **Metodologię** można uprawiać na dwa sposoby:
  - **Nauka opisowa** – opisuje sposoby postępowania badawczego spotykane w danej nauce, bez dokonywania żadnej oceny poprawności czy skuteczności (część nauki o nauce)
  - **Nauka normatywna** – opisujemy i rozważamy czy sposoby badawcze są efektywne i poprawne (nauka praktyczna – mówi jak należy postępować w danych przypadkach)
- Zapóźnienie rozwoju socjologii: złożoność badanych zjawisk, uwikłanie pojęć i twierdzeń w zagadnienia ideologiczne, rezultaty badań są rzadko stosowane w praktyce społecznych działań

9. zamierzony zakres ogólności wniosków badań

- Możemy się interesować w badaniu:
  - **Obiektem samym w sobie** – wykorzystują nauki społeczne i przyrodnicze, np. opis Afryki
  - **Obiektem jako reprezentantem szerszej grupy** - zakładamy, że jego charakterystyki są właściwe dla całej grupy, np. badanie szczurów przez psychologów
- **Dokładniejszy opis tych sytuacji:**
  - Celem badania uzasadnienie **twierdzeń o jednostkowym przedmiocie** lub o ograniczonej czasowo-przestrzennie klasie zjawisk -> twierdzenia o uczniach pewnej szkoły na podstawie wyników z przebadania ich wszystkich
  - Chcemy sformułować twierdzenie o czasowo-przestrzennie ograniczonej klasie przedmiotów, ale **badaniem obejmujemy tylko część tych zjawisk**, ich próbę -> badania sondażowe
  - Celem badanie jest twierdzenie odnoszące się do **nieskończonej liczby przypadków**, bez ograniczeń czasowo-przestrzennych, jest to **uniwersalne prawo nauki**, też musimy posługiwać się próbą
- Cel badań powinien określać badaną zbiorowość, a nie odwrotnie

10. pytania problematyki i względy praktyczne a dobór metod badawczych

- Przy wyborze metody badawczej przede wszystkim patrzemy na to, **czy metoda ta w stopniu maksymalnym zapewnia zasadność twierdzeń**,
- **Metoda badawcza** – raz węższej, raz szerszej pojęte, a czasem tylko nakreślone powtarzalne procedury służące do rozwiązywania problemów o różnym stopniu ogólności,
- Wybór metod powinien być podporządkowany przede wszystkim **problematyce badania**, ale często jest odwrotnie,
- Warto zwrócić uwagę na koszty i czas
- Celem określającym kryteria doboru metod badania naukowego jest optymalne uzasadnienie twierdzeń, ale zależy to od wielu czynników, np. względu na maksymalną empiryczną zasadność oraz maksymalną dokładność

11. założenia metod badawczych

- **Założenia metod badawczych:**
  - **Założenia empiryczne danej metody** – założenia o naturze rzeczywistości badanej, jak zareagują na określoną procedurę, dyspozycje te mogą być bezwarunkowe, działać zawsze, albo warunkowe, w pewnych układach warunków // dobór właściwego wskaźnika zakłada posiadanie określonej wiedzy o rzeczywistości badanej, znajomość pewnych zależności, którym ona podlega
  - **Założenie izolacji układu eksperymentalnego** – założenie, że nie istnieją czynniki zakłócające ten układ, trudno przyjąć te założenie w naukach społecznych (posługujemy się więc obok grupy eksperymentalnej grupą kontrolną w badaniu)

- **Założenie braku spontanicznej dynamiki przedmiotów badanych** - trzeba porównywać np. dwie grupy badane, czy rzeczywiście zmiana czegoś wywoła inne zmiany, bo może to być spowodowane innymi zdarzeniami
- Przyjęcie pewnych założeń o naturze zjawisk badanych w sposób istotny rzutuje na zasadność doboru określonej metody do rozwiązywania danego problemu na terenie danego typu zjawisk; rozwój wiedzy społecznej jest istotny również dla rozwoju metody badania

12. metody badawcze a orientacje problemowe i „podejścia teoretyczne” do rzeczywistości społecznej

- **Orientacje problemowe**, czasem też uznawane za inne rozumienie metod – np. metoda funkcjonalna, są to pewne **podejścia, kładące nacisk na wagę tych, a nie innych pytań**
- W określonych podejściach stawia się **określone pytania** ale przyjmuje się też **określone założenia**,
- Jednym z głównych zadań takich analiz metodologicznych jest określenie warunków i granic zasadności stosowania tych pojęć i pytań przez nie implikowanych poprzez określenie zasadności i granic prawdziwości założeń o naturze zjawisk społecznych, przyjmowanych w tych podejściach,
- **Sukces badań przynoszących odpowiedzi na pewien zbiór pytań stanowi zarazem pośrednie potwierdzenie słuszności założeń**, na podstawie których formułowano problematykę badań, np. behawioryzmu,
- Często jednak niektóre z tych założeń aspirują do miana uniwersalnych prawd, obejmującym swym zasięgiem wszelkie społeczeństwa,
- Wizje takie są **częstkowymi i komplementarnymi modelami zjawisk danej dziedziny**, stąd też różni badacze mogą w różnych badaniach reprezentować różne szkoły,
- Zasadniczo nowa problematyka badawcza wymaga nierzadko zasadniczo nowych założeń o naturze rzeczywistości badanej,
- W trakcie badań wizja zjawisk pewnego rodzaju przekształca się w coraz pełniejszą i lepiej sprawdzoną ich teorię sensu stricto,
- Im lepiej zadajemy sobie sprawę ze związku między założeniami a pytaniami i metodami badania, tym lepiej rozwijając będziemy naszą dyscyplinę
- Ważne są założenia aksjologiczne badacza, jego wartości

Popper „Logika odkrycia naukowego”

Program Heisenberga i relacje nieoznaczoności [s.176 – 180]

- H. budował nową teorię atomu (albo tylko próbował), więc pomyślał, że pierwszym krokiem musi być **odrzuć tego, co „nieobserwowalne”**, czyli elementów metafizycznych
- Sformułowała **zasadę nieoznaczoności** – każdy pomiar fizyczny pociąga wymianę energii pomiędzy przedmiotem mierzonym, a przyrządem mierzącym, każda taka wymiana zmienia stan przedmiotu, który po dokonaniu pomiaru znajdować się będzie w stanie różnym od stanu przed pomiarem. Zatem pomiar jak gdyby dostarcza wiedzy o stanie, który uległ zniszczeniu w trakcie samego procesu pomiarowego,
- Zatem pomiar nie stanowi podstawy do przewidywań
- Relacje nieoznaczoności obejmują jedynie te wielkości (charakterystyczne dla stanów fizycznych), które przysługują cząstce po dokonaniu pomiaru,
- Przyroda ciągle stara się ukryć przed nami pewne wielkości fizyczne, zasada nieoznaczoności rozumiana jest, jako ograniczenie naszej wiedzy, jest zatem **subiektywna**

[5.] Rzeczywistość grupy społecznej. Stanowiska ontologiczne.

Tadeusz Szczurkiewicz „Studia socjologiczne”

Niektóre problemy socjologii ogólnej (fragment) [s. 338-355]

1. KONSEKWENTNY NOMINALIZM

– „grupa społ.” to skrót słowny, nazwa pusta, nie posiada realnego desygnatu; istnieją tylko jednostki ludzkie i działania lub zachowania przejawiane przez te jednostki, istnieją tylko jednostki ludzkie wykazujące tożsame lub różne cechy, oddziaływające na siebie wzajemnie lub jednostronnie; grupa społ. jako nazwa zastępcza tylko przez redukcję indywidualizującą, tzn. przez sprowadzenie tego terminu do zbioru zdań opisujących cechy tożsame czy różne przynależne poszczególnym osobnikom zbioru – grupa społ.

Redukcja indywidualizująca – Cz. Znamierowski; sprowadzenie zdań orzekających o całym zbiorze rzeczy do zdań prostych orzekających o poszczególnych indywiduach lub przedmiotach tego zbioru

„Zbiór Z rzeczy $r_1 \dots r_2$ posiada cechę $c = r_1$ posiada cechę c i r_2 posiada cechę c ”

Cech:

-organizacja

-struktura

-współzależność

-różne cechy (role społ., hierarchia)

-hierarchia nie stanowi zbioru luźnych dowolnych relacji nad- i podporządkowań między osobnikami, ale hierarchię wewnątrznie uporządkowaną i scaloną (przyczynowo, funkcjonalnie, logicznie-rzeczowo) tak, że można rozpatrywać ją jako pewną strukturę całościową

Grupa jest sumą indywiduów, cechy grupy dają się wyprowadzić z cech jednostek, charakter grupy jest wyznaczany przez charakter jednostek, grupa społ. to nazwa zastępcza oznaczająca zbiór jednostek wykazujących tożsame lub różne zachowania, oddziaływające na siebie jednostronnie lub dwustronnie

-dyrektywa metodologiczna – wychodzenie w rozważaniach nad współzyciem społ. od jednostek izolowanych i sytuacji czy relacji, jakie mogą między nimi zachodzić

-psychologizm – Gabriel Tarde, Gustaw Le Bon (psychika rasowa, charakter narodowy, tłum, naśladowanie), B. Łoziński

2. FIKCJONIZM

-Ferdynand Tonnies i Leopold von Wiese,

-Max Weber: w rozumiejącym, tzn. wnikającym w znaczeniowy sens, celowo racjonalnym wyjaśnieniu przez socjologia tzw. Działań państwa, zreszeń, stowarzyszeń należy brać pod uwagę, że są to zawsze działania pojedynczych ludzi, ponieważ tylko oni są zrozumiałymi nośnikami sensownie zorientowanych działań. W przyczynowym wyjaśnianiu trzeba brać pod uwagę wyobrażenia, które wytworzyły się w głowach realnych ludzi o tworcach kolektywnych jako całościach

-grupa nie jest swoistą całością trans indywidualną, posiadającą własny byt, lecz nazwą zastępczą; grupa społ. jest szansą (Weber) zachodzenia u wielości jednostek określonych, wzajemnie nastawionych na siebie działań ludzkich. Wg Weisego to zagęszczenie powtarzających się u wielości jednostek procesów społ., czyli takich działań międzyludzkich, które powodują wzajemne zbliżanie się lub oddalanie jednostek

-w świadomości jednostek powstają iluzoryczne fikcyjne wyobrażenia o grupie jako transindywidualnej jedności i całości, przekazywane następnie i kultywowane tradycją społ.; subiektywne fikcje w umysłach ludz., które wywierają wpływ na działanie społ. realnych ludzi

- fikcjonista, uwzględniając przyczynowe działanie fikcyjnych wyobrażeń o grupie, wychodzi po za możliwość konsekwentnej redukcji indywidualizującej

3. MODALIZM GENETYCZNY (APRIORYCZNY)

-aprioryczność doświadczenia przez człowieka w dwóch różnych modalnościach

-fenomenologia: Max Scheler i Gerda Walther, Theodor Geiger (tłumaczenie: I zagadnienia: 1. Struktura społeczna tłumu 2. Zagadnienia psychologiczne)

-grupa społ. nie posiada bytu samoistnego, nie jest rzeczywistością ani w sensie materialnym, ani idealnym istniejącą obok czy ponad konkretnymi ludźmi. Rzeczywistość grupy społ. nie sprowadza się do prostej sumy indywiduów lub fikcji wywierającej przyczynowy wpływ na indywidualne zachowania społ.

-„człowiek” – jedyny realny podmiot ludz. życia społ.

-antyteza człowiek – grupa społ. Jest fałszywa; grupie można przeciwstawić jedynie jednostkę, indywiduum, ale nie człowieka

-człowiek ma wrodzone, aprioryczne dwie wzajemnie nie sprowadzalne do siebie modalności istnienia i doświadczenia siebie jak i rzeczywistości społ., indyw. i kolektywną formę doświadczeń, izolowaną i społeczną.

-indyw. forma doświadczenia = świadomość „ja”, coś zamkniętego w sobie, subiektywizacja doświadczeń

-doświadczenie w formie „my” – świadomość „my”, w której wtapiamy się wewn. W psych. I ontologiczną jedność z innymi „ja”, przeżywamy zdarzenia jako „nasze”, zanik świadomości własnego „ja”, przeżywanie w świadomości „my” złudzenia jakoby podmiotem doświadczenia była jakaś grupa społ., jakaś rzeczywista, transpersonalna i trans aktualna jedność kolektywna

-świadomość „my” jest charakterystyczną i konstytutywną cechą grupy, ona warunkuje doświadczanie spraw jako „naszych”; kolektywna strukturyzacja świadomości „ja”

-grupa acz nie istniejąca realnie „na zewnątrz”, poza świadomością członków, nie jest sprowadzalna do indywidualnych zachowań, ani nie jest tylko fikcją umysłu ludzkiego

-dla fikcjonalisty jest sprawą oczywistą, że tendencja do ujmowania powtarzalnych i zagęszczonych procesów jako całości ponadindywidualnej może być usunięta w myśleniu człowieka przez doprowadzenie go do racjonalnego, logicznego myślenia. Dla przedstawiciela moralizmu genetycznego żadna racjonalizacja, żadna analiza krytyczna nie usunie formy doświadczania „ja” ani „my”, ponieważ są one wrodzone i nieprzywiedlne (wrodzona modalność doświadczania).

-wg Schelera każda, nawet odizolowany od świata człowiek doszedłby do przekonania, że istnieją inne „ja” – czyli dojść do kategorii „ty”,

-„ty”- kategoria wprowadzalna, pochodna z modalności doświadczania w formie „ja” i „my”. Przez doświadczenie w formie „my” formy „ja” osobnik dochodzi do wniosku, że to „my” obejmuje wielość innych „ja”, czyli kategorię „ty”

-forma „ja” i „my” są formami przejawiania się wszelkich zachowań społecznych i wszelkich dyspozycji psychicznych i psychospołecznych (moralizm genetyczny to swoisty psychologizm, oparty na założeniach fenomenologicznej psychologii – próba odkrycia nieprzywiedlnych form doświadczania przez człowieka)

- Vierkandt: grupa jest jednością i całością transpersonalną w sensie jedności o „charakterze aktualnym”, a nie jakiejś substancji. Nie ma żadnego ponadindywidualnego ogniska działań. Jedność grupy ma ch. immamentny, powstaje drogą twórczej syntezy w samych przeżyciach członków, istnieje tylko w ich świadomości, nie ponad czy poza nią. Przyjął też teorię instynktów Mac Dougalla – bipolarystyczna struktura instynktów jako wrodzonych, dziedzicznych dyspozycji psych., warunkujących działalność człowieka w stosunku do rzeczywistości. Każdemu instynktowi zawierającemu impuls do określonego działania (towarzystwo) odpowiada instynkt zawierający impuls do działania przeciwnego (unikanie styczności z ludźmi). Zakłada plastyczność i wykształcalność wrodzonych człowiekowi „założeń psychicznych”, historyczny charakter ludz. życia psych. Stanowisko Vierkandta nie jest jednak moralizmem genetycznym bo: 1. Świadomość „my” (choć konstytutywna cecha grupy, ale nie jedyna, niesprowadzalna do niczego innego forma doświadczania) to wyprowadza ją z instynktu towarzyskiego. Świadomość „my” występuje, gdy instynkt towarzyskości może się w pełni przejawić. „Błędne koło” bo instynkt towarzyskości może się przejawić w pełni w warunkach „wspólnoty”, której cechą jest doświadczanie w formie „my” a nie „ja”. 2. Transpersonalna jedność grupy społ. powstaje na drodze twórczej syntezy, w której zawarta jest niesprowadzalność grupy do jej członków (to jest już realizm idealistyczny). Z drugiej strony to jest nominalizm, bo twórcza synteza jest syntezą właściwości jednostek, choć wykracza poza nie.

4. REALIZM W TEORII RZECZYWISTOŚCI GRUPY SPOŁECZNEJ

-grupa społeczna jako obiektywnie istniejąca, transpersonalna jedność i całość, posiadająca swoisty byt materialny czy idealny, tworząca odrębny, realnie istniejący podmiot

-np. bioorganiści: P.Lilinfeld, A. Schaeffle, Rene Worms, Ludwik Gumplowicz, Herder, Hegel („duch narodu”), M. Lazarus, H. Steinthal

-Gumplowicz: Ne jednostka, a grupa społ. ma wolę mocy, żądzę panowania i wyzyskiwania innych grup, niema egoizmu indyw., zawsze kolektywny

-Othmar Spann, twórca tzw. uniwersalizmu: grupa jako nieprzywiedlna, swoista jedność i całość, posiada byt idealny (duchowy)

-psychologizm w socjologii: psychika grupy społ. stanowi swoistą całość i jedność, która determinuje psychikę jednostki, jeśli i o ile jednostka działa kolektywnie (W. Mac Dougall); W. Wundt w koncepcji woli zbiorowej, jako twórczej syntezy woli wielości poszczególnych jednostek

- w socio. dominował realizm metoologiczny, a nie ontologiczny, tzn. nie w ch., że grupa posiada swoisty byt, ile w ch. dyrektywy metodologicznej: badania procesów społ. jako zachodzących w grupie, bez rozstrzygnięcia problemu realności jej istnienia (np. E. Durkheim)

Trudno jest właściwie zaklasyfikować socjologów: gł. z tego powodu, że większość nie formułuje wyraźnie swojego stanowiska, unikając ostatecznego rozstrzygnięcia

Jakub Karpiński „Przyczynowości w badaniach socjologicznych”

Ludzie i zbiorowości. Zagadnienie „poziomu analizy” w socjologii [s. 102-120]

W filozofii spór o uniwersalia- czy nazwy ogólne mają fundament w rzeczywistości, czy mają swoje odpowiedniki różne od poszczególnych desygnatów?

Przynależność do zbioru (stosunek przynależności elementu do zbioru):

1. *X należy do określonej zbiorowości = wskazanie cechy (własności) owego x. Zasadę przynależności do zbiorowości stanowi posiadanie jakiejś wspólnej cechy przez jej elementy.*

SENS WŁASNOŚCIOWY

2. X należy do zbiorowości = x jest jednym z elementów, elem. określonych lub wyliczonych, a sposób ich określenia jest podany. Np. x jest na liście członków jakiejś organizacji
SENS MNOGOŚCIOWY – zbiór jest dany, jeśli określone są jego elementy.

Sprecyzowanie własności (I sposób) jest zarazem wyznaczeniem zbiorowości w II sposób. Teoria zbiorów jest ogólniejsza niż teoria własności.

Czy przynależność do zbioru wystarcza od wyznaczenia własności? Zależy od rozumienia terminu własności, np. własność przynależenia do zbioru (ale czasami jest to nienaturalne).

3. X należy do zbiorowości – z jest częścią Z . Dokładne znaczenie pojęć całości i części precyzuje MEREOLOGIA stworzona przez St. Leśniewskiego. Przynależność elem. Do zbiorowości, rozumiana jako stosunek między częścią a całością, nosi nazwę przynależności w sensie mereologicznym (kolektywnym), a same zbiorowości nazywa się z . w sensie kolektywnym lub całościowym. Zbiorom w sensie kolektywnym możemy przyporządkować zbiory w sensie mnogościowym, np. zbiorowości traktowane jako całości i złożone z ludzi jako ze swoich części; zbiory w sensie mnogościowym, do których należą ludzie ze względu na to, że wchodzą w skład takich całości.

Jeśli x jest częścią Z (kolektywny sens), to x należy do zbioru (mnogości) wszystkich części całości Z , a także do zbioru (mnogości) danego rodzaju części całości Z . – X należy do pewnych zbiorowości w sensie **mnogościowym**.

Jeśli z jest częścią Z , to posiada szereg własności związanych z tym stosunkiem „bycia częścią” – dla zbiorów w sensie **własnościowym**.

Całościom (kolektywnym) odpowiadają zbioru w sensie mnogościowym i własnościowym, ale nie odwrotnie.

Całości społeczne

O całości mówi się wtedy, gdy dany jest zbiór części i gdy między tymi częściami zachodzą określone stosunki. Sieć związków między częściami nazywa się STRUKTURĄ.

O całości można mówić jako o funkcji dwu zmiennych: integracji i zróżnicowania.

- min. Integracja (nie ma związków m-dzy elem.) = wielość, a nie całość.

-min. Zróżnicowanie = prosty przedmiot lub prosta jakość, nie całość.

Całość zależy pozytywnie od jego zróżnicowania i integracji elementów.

Ze St. integracji można zdać sprawę, rozpatrując zachodzenie lub niezachodzenie jakiegoś jednego tylko, określonego rodzaju stosunków między elem.

-Całości czasem nazywa się SYSTEMAMI.

Klasyfikacja zbiorowości ze wzg. Na powiązania m-dzy elem. Wg Johna Galtunga:

1. Kategoria – zbiór elementów nie związanych, pozbawionych struktury
2. System – zbiór, w którym każdy elem. Jest połączony stosunkami danego rodzaju z jakimś innym elementem (nie ma elem. Izolowanych)
3. Grupa – zbiór, w którym każdy elem. Jest połączony stosunkami danego rodzaju z każdym innym elementem (sieć stosunków jest max. Gęsta)

Grupa jest szczególnym przypadkiem systemu, jest systemem, w którym powiązania są najintensywniejsze. Zbiór elem. Może być grupą ze wzg. Na danego rodzaju stosunki, a kategorią ze wzg. Na inne.

Pomiędzy elem. Grupy społ. zachodzą szczególnego rodzaju stosunki – ODDZIAŁYWANIA – zachodzą w określonym czasie i polegają na przekazywaniu materii, energii lub informacji.

Klasyfikacja Romana **Ingardena**:

1. Organizmy – najwyższy st. Wewn. Powiązania i odporności na zakłócenia z zewn. , przedmioty indywidualne,
  2. Maszyny – całości mniej skomplikowane niż organizmy, części współpracują ze sobą i uzupełniają
  3. Klasy przedmiotów indywidualnych – nie są całościami realnymi, elemi. Klas przedmiotów indyw. nie są ich częściami
- Zbiorowości społ. istnieją naprawdę – całości wyznaczane przez oddziaływania;
 -Całościowość zbiorowości społ. jest cechą stopniowaną
 -Nie są one odpowiednikami nazw ogólnych, często nadaje się im nazwy indywidualne (narody etc.)

Klasyfikacja zmiennych

Paul Lazarsfeld i Herbert Menzel – ich klasyfikacja ze wzg. Na to, jakiego rodzaju informacje są niezbędne by orzekać o własnościach przedmiotów:

-dany przedmiot albo charakteryzujemy sam w sobie, albo odnosimy go do przedmiotów tego samego rzędu (wspólne elem. Całości), albo uwzględniamy wewn. Podział przedmiotu na części (przedmioty niższego rzędu), albo uwzględniamy całość , do której dany przedmiot należy (przedmiot wyższego rzędu):

1. **Własności absolutne (globalne)** – przedmiot charakteryzujemy sam w sobie, bez odwoływania się do wł. Innych przedmiotów lub części składowych danego przedmiotu, np. własności psych. Jednostek

2. **Wł. Porównawcze** – przedmiot charakteryzujemy przez odniesienie (porównanie) do jednostek tego samego rzędu np. pozycja jednostki pod jakimś względem, jaką jednostka zajmuje w zbiorowości

3. **Wł. Relacyjne** – przedmiot charakteryzujemy przez odniesienie do jednostek tego samego rzędu, ale uwzględniamy strukturę całości, w jaką przedmiot ten wchodzi np. ilość przyjaciół jako cecha danej osoby

4. **Wł. Odniesione do jednostek niższego rzędu**, składowych całości:

a) wł. **Analityczne (agregatywne)** – odniesienie do własności jednostek niższego rzędu, taktowanym z osobna np. liczba uczniów drugorocznych w klasie

b) wł. **Strukturalne (systemowe)** – przedmiot badań odnosimy do własności elem. Składowych, uwzględniamy strukturę jaką tworze te elementy, np. klasy mniej lub bardziej zintegrowane

c) wł. **Jednostkowe** – przedmiot odnosimy do własności wybranej części składowej (wybranego elem.) tego przedmiotu, np. grupa posiada autorytarnego przywódcę.

5. **Wł. Kontekstowe** – przedmiot odnosimy do jednostek wyższego rzędu, do własności przysługującym całościom, np. sportowcom przypisuje się pozycję ich klubu

Klasyfikację tą można traktować w sposób potencjalny – dana własność może być zaliczona do danego typu, ze wzgl. Na to, że można ją orzekać na określonej podstawie, wiedzy. Zdania stanowiące podstawę zaliczenia własności do poszczególnych typów mogą mieć ch. empiryczny lub analityczny.

Własności kontekstowe

Przytoczone jest badanie:

Wpływ zmiennych przeciętnych (obliczane dla zespołów) na zmienne zależne jest na ogół wyższy niż wpływ zmiennych jednostkowych (wł. Przysługujące bezpośrednio jednostkom). Na zmienne zależne odnoszące się do procesów grupowych wpływ zmiennych przeciętnych był wyższy niż wpływ zmiennych jednostkowych. Jeśli zmienne zależne odnosiły się treściowo do wł. Osób badanych, to wpływ zmiennych jednostkowych był na ogół wyższy niż zmiennych przeciętnych.

Wpływ zmiennych przeciętnych i z. jednostkowych na zmienne zależne jest różny w przypadku różnego typu zmiennych zależnych.

Własności kontekstowe są zawsze pochodne od cech zbiorowości, do której jednostka należy. W tym wypadku (badanie) wł. Kontekstowe pochodzą od analitycznych własności zbiorowości, a więc od takich wł. Zbiorowości, które były wyznaczone w sposób pochodny od cech jednostek.

Otoczenie społ.- dla danej jednostki i dla danego typu relacji można wyznaczyć zbiorowość złożoną z elem., z którymi ta jednostka pozostaje w relacjach danego typu. W wyznaczaniu takich otoczeń grają często rolę stosunki świadomościowe, odniesienia psych. Jednostki, do innych osób lub przedmiotów, ale relacje te mogą też mieć charakter pozaświadomościowy. Otoczenia społ. jednostek krzyżują się i nakładają.

Korelacja ekologiczna (grupowa)

Posługiwanie się korelacją grupową polega na tym, że bada się bezpośrednio związki między cechami zbiorowości, a nie jednostek (np. cechy zbiorowości terytorialnych).

Wiliam s. Robinson:

Założenie Robinsona – do badania korelacji grupowych autorzy przystępują wtedy, gdy trudno im w sposób bezpośredni stwierdzić korelacje między właściwościami jednostek. Korelacje dla grup pełnią funkcje zastępcze wobec korelacji indywidualnych.

1. Korelacje obliczane dla jednostek i dla zbiorowości są na ogół różne.

2. Wnioskowanie z korelacji dla grup o korelacjach dla jednostek jest nieuprawnione.

Z wykrytych korelacji grupowych nie można wnioskować o związkach między cechami jednostek – to jest błąd grupowy, w przypadku zbiorowości terytorialnych – błąd ekologiczny.

Herbert Menzel krytykuje założenia Robinsona. Nie można korelacji ekologicznych traktować jako nieudanego zastępstwa korelacji indywidualnych. Korelacje grupowe mówią o czymś innym niż indyw., mówią o związkach między wł. Zbiorowości, choćby były wyznaczane na podst. Wł. Jednostek.

Korelacja grupowa informuje o kontekście, w jakim zachodzą zjawiska na poziomie indywidualnym. Zdaje sprawę z wł. otoczenia społ., ze związków, jakie w danym otoczeniu społ. zachodzą między jego poszczególnymi własnościami.

Redukcjonizm

Ogólny ogłąd: Czy dla każdej całości C i dla każdej własności W przysługującej całości istnieje taki podział na elementy, który pozwalałby z własności elementów wnioskować o własnościach całości?

Wersja szczegółowa: dla poszczególnych całości i poszczególnych własności tych całości.

Doktryna emergencji – teza, która stanowi negatywną odpowiedź na pyt. O możliwość redukcji w ogóle czy w określonej sytuacji.

Redukcjonizm dla twierdzeń – czy dla danego twierdzenia o całościach można sformułować twierdzenie o elementach, z którego wynikałoby twierdzenie o całościach? -> podajemy wyjaśnienie danego tw. Przez tw., w którym wł. Zbiorowości zastępujemy wł. Elem.

Własności:

-analityczne, strukturalne i jednostkowe – wł. Przypisywane zbiorowości na podst. Wiedzy na temat cech, przysługującym elem. Zbiorowości – łatwo przedstawić definicje, które odwoływałyby się wyłącznie do wł. Elem. I do stosunków między nimi

-porównawcze i kontekstowe przypisuje się zbiorowości na podst. Znajomości cech przysługującym innym zbiorowościom, definicje odsyłają do cech innych zbiorowości.

-relacyjne cechy zbiorowości – w oddziaływaniach uczestniczą elementy i korelaty zbiorowości – sprawa sprowadza się do cech ludzi i cech przedmiotów

-wł. Absolutne – np. temperatura – wł. Całości, którą wyznaczają własności jej elementów składowych – zbiorowości społ. można ujmować na tyle szeroko, żeby włączać w ich zakres wytwory człowieka i inne przedmioty związane ze zbiorowościami (układy społ.) – większość własności przypisywanych zbiorowościom to wł. Jednostkowe, które orzeka się o układach społ. ze wzgl. Na cechy wyróżnionych elem. Tych układów.

Wykonanie programu redukcjonizmu jest trudne w przypadku strefy zjawisk kultury – np. językoznawstwo

Nowak „Metodologia badań społecznych” [s. 97-119]

Własność – wszystko, co przypisać można ludziom, cechy, zdarzenia, przeżycia, zachowania

Cechy absolutne (nierelatywne) – orzeczenie wyłącznie o danym przedmiocie, nic o innych; to takie cechy, które można orzec o jednostce używając do tego terminów, których znaczenie nie zakłada jakiegось odniesienia do cech innych ludzi czy przedmiotów, jakiegось typu relacji łączących jednostkę z ludźmi etc.

- a) Cechy fizyczne, demograf. – płeć, kolor skóry etc
- b) Zachowania ludzi oderwane od kontekstu społ.
- c) Cechy psych. Jednostek – cechy dyspozycyjne (inteligencja) i stany mające ch. przeżyć jednostkowych (sąd, opinia), sposób myślenia (wiedza, wartości)

Cechy relatywne – to takie, których znaczenie zakłada jakiś typ relacji łączące osobę czy przedmiot, o którym coś orzekamy, z jakimiś innymi przedmiotami czy ludźmi (np. ktoś jest starszy).

Większość cech własności, zdarzeń rozpatrywanych jest w socjo. jako jednoznacznie relatywne albo interesujące w ich aspekcie relatywnym (ktoś jest najinteligentniejszy w grupie)

Kategorie wg P. Lazarsfelda i H. Menzla:

1. **Własności Porównawcze** – polegają na przypisaniu komuś pewnych wł. W wyniku porównania go z innym człowiekiem, zespołem, pewnym standardem
2. **Wł. Relacyjne** – określają jednostkę jako człon pewnego schematu jedno czy dwukierunkowych zależności i oddziaływań (w tym **relacje przyczynowe** – jeden z członów relacji jest przyczyną a inny skutkiem; u ludzi często **relacje sprawstwa** – ktoś jest autorem określonego dzieła, twórcą, a wytwór jest produktem człowieka, któremu przyznajemy relacyjną cechę stworzenia, spowodowania zajścia czegoś)
3. **Wł. Kontekstowe** – charakteryzowanie nie tyle własności jednostki w porównaniu z innymi ludźmi, czy też stosunki, oddziaływania, ale raczej charakteryzuje się to otoczenie, przypisując jednostce jedynie bycie w kontakcie z nim lub potencjalne uleganie jego oddziaływaniu. np. ktoś jest członkiem gr. Silnie zintegrowanej, ktoś jest mieszkańcem Warszawy, członek zbiorowości o określonym składzie np. mieszkanie w miejscowości, w której 90%to katolicy

Zbiorowości ludzkie i ich własności rozpatrywane z ludzkiej perspektywy badawczej

Spór, czy grupy na prawdę istnieją, czy w rzeczywistości istnieją tylko ludzie?”

- „indywidualiści metodologiczni” – zwolennicy poglądu, że istnieją tylko , a socjo. jest nauką o ludzkich zachowaniach w różnych warunkach

- „holiści” – zwolennicy poglądu, że grupy i społeczeństwa istnieją realnie, w sposób niezależny od ludzi, „odrębne istnienie całości”

Jeśli potrafimy wskazać desygnat(y) odpowiedniego terminu, to przedmioty oznaczone przez ten termin naprawdę istnieją – nie jest to warunek konieczny, istnieją rzeczy, na które nie ma nazwy.

Czy socjologom potrzebne są terminy oznaczające zbiorowości, własności ludzkie, procesy?

Tak, bo grupy społ. i większe systemy społ. interesują do, są dlań praktycznie i poznawczo ważne.

Problemy związane z pojęciowym wyodrębnianiem zbiorowości ludz., i definiowaniem określających je terminów – człowiek jako „przedmiot” wyrażeni wyodrębnia się spośród innych „przedmiotów” – zarówno tego samego, niższego i wyższego rzędu.

Cechy definicyjne grupy społecznej”

- a) Względnie trwała **łączność przestrzenna**, systematyczne kontakty przestrzenne i społeczne między pewną l. ludzi
- b) Łączące ich **poczucie więzi**, wspólnoty, poczucie odrębności wobec innych ludzi „na zewn.” tej zbiorowości
- c) **Wzajemne zależności** między nimi, podział czynności, współpraca
- d) **Podobieństwo ich ważnych cech społ.**, np. cech kultury, wzory i wartości
- e) Podobieństwo ich ważnych cech społ. o ch. pozycyjnym, **zajmowanie podobnej pozycji** (podział dóbr ekon. władza, prestiż)
- f) Różne możliwe kombinacje wymienionych elem.

Grupa w sensie ogólnym – zbiór ludzi zasługujących na wyodrębnienie i łączne traktowanie w socjo.

W def. Nazw oznaczających grupy lub ich własności uwikłani są zawsze ludzi składający się na daną grupę i ich różnorodne własności, a niekiedy wł. Przedmiotów zewnętrznych wobec grupy.

Socjolog na skutek swej specyficznej, ludzkiej perspektywy poznawczej widzi przede wszystkim ludzi, a o zajściu faktów na poziomie zbiorowości czy o istnieniu odpowiadających temu poziomowi własności wnioskuje na ogół w sposób pośredni z konfiguracji własności i zdarzeń na poziomie jednostek ludzkich.

Zjawiska społ. chcemy obserwować – chcemy je zarazem ZROZUMIEĆ – a to oznacza odniesienie tego, co się dzieje na poziomie zbiorowości, do przeżyć i zachowań tworzących ją ludzi.

Stosunek społeczny to tyle, co utrwalony schemat jedno lub dwustronnych zależności i jednokierunkowych lub wzajemnych oddziaływań między ludźmi czy grupami.

Do ich określenia ważne są **cechy obiektywne**, dostępne zewn. obserwacji.

Warunkiem wejścia w stosunek współdziałania jest znalezienie partnerów tego stosunku w okolicznościach, które to umożliwiają. Warunkiem dominacji jest przewaga fiz. Jednych ludzi nad drugimi.

Ponadto waga schematów nastawień psychicznych, tj. utrwalonych przekonań typu poznawczego i wartościującego wobec partnera i siebie w tym stosunku łącznie. W tym wypadku duża rola **norm społ.** – przekonania, jak samemu należy Zach. się w danej syt. I jaki inni w tej sytuacji powinni zachować się w stosunku do nas.

Stosunki społ. mogą być ustalone:

1. Poprzez cechy obiektywne i psych. Obu partnerów stosunku
2. Poprzez elementy szerszego kontekstu – społecznie ustalone i uznane reguły zachowania (normy prawne, mających sankcje społ.) np. stosunki zinstytucjonalizowane – instytucjonalizacja polega na tym, że dany stosunek określony jest przez pewien układ norm prawnych, obyczajowych, relig. opatrzonych sankcjami.

Normy społ.. często wiążą się w zespoły zwane **rolami społ.**

1. Węższe rozumienie – zespół oczekiwań i nakazów kierowanych pod adresem nie wszystkich, ale tylko pewnych kategorii członków zbiorowości, wyznaczający określony sposób ich zachowania
Wyznaczone przez :1.zawodowy podział czynności np. lekarz; 2. Pozycja społ. np. rola chłopca, 3. Rola określona sytuacyjnie np. gość weselny. Są to zespoły norm rozumiane jako zewn. Nakazy.
Rola to też zespół przeświadczeń człowieka jak on sam powinien się zachować w pewnej syt.
2. Szersze rozumienia – rola obejmuje zarazem powinności jaki i uprawnienia, czyli powinności innych wobec wykonawcy roli. Uprawnienia są powinnościami innych wobec wykonawcy roli.

Role jak i tworzące je normy można pojmować jako zewnętrzne nakazy i oczekiwania bądź jako wewnętrzne przekonania „wykonawców” bądź rzeczywiste sposoby ich zachowania kiedy pełnią daną rolę.

System ról wyznacza w dużym zakresie układ stosunków panujących w zbiorowości I kształt zróżnicowań i oddziaływań w ramach struktury społ.

Cechy zbiorowości a cechy tworzących je ludzi

Pewne pojęcia możemy sensownie stosować tylko do ludzi (np. motyw, postawa), a inne tylko do zbiorowości (struktura klasowa). Pewne można stosować zarówno do jednostek jak i do zbiorowości.

Pewne twierdzenia o zjawiskach społ. są sensowne jedynie dla określonego poziomu tych zjawisk (tylko wtedy mają sens).

Pewne twierdzenia, uogólnienia lub prawa są prawdziwe tylko wtedy, kiedy wiążą wł. Przedmiotów określonego poziomu, nawet jeśli na innych są bezsensowne z językowego punktu widzenia.

Inne twierdzenia wydają się być prawdziwe dla wielu różnych poziomów (niezależnie czy jest to zbiorowość czy jednostka) np. wzrost stanu posiadania sprzyja wzrostowi potęgi. Twierdzenia takie nie muszą być jednak prawdziwe dla wszystkich możliwych poziomów. Konieczne jest określenie poziomu.

Definiowanie własności agregatowych i wł. Strukturalnych zbiorowości ludzkich

-**Cechą absolutną** zbiorowości czy grupy jest taka jej cecha, którą można jej przypisać bez odniesienia jej znaczenia do cech pewnego otaczającego ją kontekstu, do wł. Innych grup czy zbiorowości równorzędnych (ten sam poziom analizy) czy nadrzędnych (zbiorowość poziomu wyższego) np. liczebność grupy, struktura gr., kultura gr. (wartości uznawane przez członków, normy).

Każda z tych cech może nas interesować w aspekcie relatywnym (grupa mniejszościowa etc.)

Trzy typy grupowych własności relatywnych:

1. porównawcze, np. zamożność grupy
2. relacyjne, system władzy
3. kontekstowe

Cechy absolutne zbiorowości ludz. mogą być zdefiniowane przez odniesienie ich do wł. Ludzi tworzących te zbiorowości, np. przeciętny wiek członka grupy.

P. Lazarsfeld i H. Menzel:

1. Cechy analityczne zbiorowości (**cechy agregatowe zbiorowości - S.Nowak**) - Cechy grupowe, które mają wyraźne i jednoznaczne definicyjne odniesienie w cechach absolutnych jednostek; powstają przez dość proste zagregowanie określonych cech absolutnych ludzi tworzących zbiorowość, do ich określenia wystarczą dane o odpowiednich wł. Absolutnych jednostek np. przeciętna wartość dochodu na osobę, dominujące w grupie poglądy, powszechne sposoby zachowania, powszechnie uznawane wartości

2. **Cechy strukturalne** – własności, które w sensie def. Sprowadzają się do określonych relacji między ludźmi tworzącymi daną zbiorowość i w efekcie do cech relatywnych ludzi, wyodrębnionych elementów składowych zbiorowości społ.; wile terminów def. Jest przez względnie jednoznaczne odniesienie do cech i relacji pojedynczych ludzi tworzących grupę, np. rodzina ma „strukturę patriarchalną”, grupa jest silnie zintegrowana; czasami właściwym poziomem odniesienia są zespoły ludz. tworzącego większą zbiorowość a nie pojedynczy ludzie

Kiedy znaczenie terminu oznaczającego jakąś całość (grupa, zbiorowość) definiujemy przez odniesienie do własności elem. Składowych tej całości, mówi się w metodologii, że własność ta została zredukowana do wł. Elementów składowych. Cel” konstruowanie teorii (teorii redukcyjnych) lub określenie znaczenia terminu oznaczającego pewne zjawiska zachodzące na poziomie zbiorowości lub pewną własność.

Wiele przedmiotów i zjawisk społ. pojmuje się tak, że w ich skład wchodzi obok ludzi również pewne elem. Środowiska rzeczowego. Różnorodność wł. Tej całości i procesów, które w niej zachodzą, wymagają dla ich redukcyjnego określenia uwzględniania różnorodnych relacji między ludźmi i elem. Materialnymi.

Problem „definiowalności” wł. Zbiorowości przez redukcję ich do cech i zachowań ludzi.

Jeśli uwzględnimy zarówno ogół cech absolutnych ludzi i ich śr. Rzeczowego, jak też konfigurację odpowiednich relacji między nimi, to wszelkie zjawiska, wł., zdarzenia zachodzące w społ. ludz. dadzą się zdefiniować w terminach odnoszących się do własności ich „elem. Składowych” i relacji między nimi.

Struktura a kultura zbiorowości ludzkich

Własność strukturalna zbiorowości – oznacza układ, konfigurację pewnych relacji między elementami zbiorowości (ludzie lub grupy, elementy śr. rzeczowego).

Struktura zbiorowości ludz. rozpatrywana ze względu na określone relacje to określona własność strukturalna tej zbiorowości.

Typy relacji między elementami struktury społ.:

1. Stałe schematy wpływów i oddziaływań – relacji jedno, dwu, wielostronnej zależności; mogą być asymetryczne lub symetryczne np. komunikacja, konflikt dwóch grup w ramach struktury
2. Relacje porównawcze między elem. Struktury – relacje które polegają na stwierdzeniu nierówności między ludźmi i grupami, kategorie przywileju i upośledzenia; podstawą do porównań jest wtedy cecha różnicująca ludzi, społecznie ceniona; zazwyczaj są to wł. Cenione ze względu na nie same (np. prestiż), jak też dlatego, że różnice w dostępie do nich z reguły pociągają za sobą zróżnicowanie pod wieloma innymi względami,

Badanie struktury społ. może nie być pojmowane jako badanie relacji wiążących ludzi i grupy tworzące zbiorowość, ale jako badanie zależności między różnymi cechami struktury społ. tej zbiorowości, tj., zależności między różnymi „strukturami cząstkowymi”, strukturami opisywanymi ze wzgl. Na różnego typu relacje łączące ludzi czy grupy.

Kultura zbiorowości ludz.- termin o znaczeniu neutralnym, opisowy a nie oceniający sens terminu, jest to pewna złożona własność ludzkich zbiorowości, obejmuje te cechy, które różnią społeczności ludzkie od zbioru organizmów ludzkich społecznie nie ukształtowanych i nie powiązanych w system stosunków społ.

1. **Wzory zachowania i myślenia** (St. Ossowski)= normy tj. nakazy i zalecenia stawiane członkom gr. Do naśladowania, bądź jako wyobrażenia żywione przez członków grupy, wiedza o świecie, system wierzeń, rzeczywiste sposoby zachowań.
2. **Wzory zachowania i myślenia jak i przedmioty materialne** związane z tymi wzorami systemem grupowych znaczeń (Stefan Czarnowski)

Badacz, chcąc określić granice zjawiska „kultury grupy” musi zdecydować, czy interesuje go całokształt wzorów grupy (szerokie) czy też tylko wzory dla niej specyficzne (wąskie).

Wiele cech składających się na kulturę ludz. zbiorowości ma ch, wyraźnie agregatowy (np. procent ludzi potrafiących czytać). Wiele też cech ma ch. strukturalny – dla ich określenia trzeba wziąć pod uwagę różne relacje łączące elementy lub całe podgrupy danej zbiorowości.

Dziedzictwo kulturowe – (Ossowski) zbiór wzorów myślenia, odczuwania, zachowania się, który kształtuje dyspozycje członków gr. Do analogicznego myślenia i zachowania się.

Wzory = zazwyczaj są to normy społ. jako:

- relacji między ludźmi – nakaz zmierzający do uregulowania stosunków
- motyw powszechny – dyrektywa postępowania, przymus wewn.
- uniformizm ludzkich zachowań (norma jako określony sposób zachowania)

Wzór jest charakterystyczny, kiedy

1. Realizują go i uznają wszyscy (większość) członkowie zbiorowości, np. posługiwanie się tym samym językiem, tradycja narodowa – ch. statystyczny
2. Ch. prestiżowy, cieszące się autorytetem określonych grup np. ekspertów; eksperci mają zazwyczaj większy wpływ niż inni na ustalanie wzorów myślenia, wartościowania, zachowania w skali całej zbiorowości = wzory dominujące w kulturze

Prz opisie wartości kulturowych może być uzasadnione wzięcie pod uwagę wzorów myślenia i zachowania ch. dla pewnych grup czy osób, które –choć nieliczne – „dominują” w zbiorowości w sensie autorytetu czy prestiżu w danej dziedzinie kultury lub w sensie promieniowania ich wzorów na innych ludzi czy inne grupy. – znaczenie terminów struktura kultura ząębą się

[6] Wielość badanej(-ych) rzeczywistości.

Peter L. Berger, Thomas Luckman, *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, s. 49-61.

Alfred Schütz, *O wielości rzeczywistości*, [w:] tenże, *O wielości światów. Szkice z socjologii fenomenologicznej*, s. 17-56.

Jakub Karpiński, Wprowadzenie do metodologii nauk społecznych, s. 39-44

Rodzaje rzeczywistości i jej budowa oraz dziedzina badań

Nastawienie filozoficzne wymusza: krytykę naukowych założeń przyjmowanych bezkrytycznie, w tym szczególnie:

1. [*Założenie podstawowe*] **istnienie rzeczywistości**, która bada nauka /istnienie relacji poznawczej: nauka i to co jest przez nią badane, czyli znajduje się poza nią/
2. Założenie ontologiczne stwierdzające **w jaki sposób istnieją przedmioty badane przez naukę**
  - a. **Monizm**: dostrzeganie i podkreślanie jedności świata /przyjęcie jednego z rodzajów rzeczywistości za prawdziwy; reszta: (1) *pozorna*; (2) *wtórna*; w dużej mierze negacja istnienia świata tworów intencjonalnych
  - b. **Pluralizm**: podkreślenie różnic pod względem sposobów istnienia; oddzielne światy, na których istnienie zwraca się uwagę:
    - i. **Świat spostrzegany w doświadczeniu zewnętrznym** [w nim toczy się życie człowieka]; elementy tego świata mogą być: (1) spostrzegane; (2) dane w doświadczeniu; (3) istnieją w czasie i przestrzeni /świat wytworów materialnych: krzesło, drzewo itd./
    - ii. **Świat fizyczny** [świat tworów czasowych i przestrzennych, które nie są dostępne w spostrzeganiu zewnętrznym]; elementy te są badane przez współczesną fizykę /atomy, cząstki elementarne itd./

- iii. **Świat doznań psychicznych** [dostępny w doświadczeniu wewnętrznym poszczególnym jednostkom i z nimi związane]; istnieją w czasie, jednak nie mają usytuowania przestrzennego /myśli, uczucia, wyobrażenia itd./
- iv. **Świat tworów idealnych** [twory ponadczasowe i pozbawione usytuowania przestrzennego]; człowiek ich nie tworzy, lecz odkrywa /matematyka; platonizm itd./
- v. **Świat tworów intencjonalnych** [*podstawa bytowa*: świat doświadczenia zewnętrznego, powoływane przez człowieka, lecz nie związane z konkretnymi ludźmi; twory znaczące kultury /np. obraz, jako coś więcej niż samo płótno/

[**Popper**] istnieją trzy światy:

1. Otaczające nas przedmioty, czyli I & II [zarówno dostrzegane przez nas, jak i te, które są przedmiotem badań fizyki]
2. Doznania i przeżycia psychiczne, czyli III
3. Znaczące wytwory kultury /w tym także nauk/, czyli V

[**Chwistek**] odróżnienie: A. **Rzeczywistości rzeczy** /doświadczenie potoczne/ -B. **Rzeczywistości fizycznej** /składniki obiektów danych doświadczeniu potocznemu/

3. Jak jest zbudowane to, co jest w nauce badane: czyli **założenie dotyczące cech obiektów i relacji zachodzącymi pomiędzy nimi** [Cechy przysługują: (1) poszczególnym przedmiotom; (2) klasom przedmiotów]

D = <U, C> para uporządkowana

- a. **Dziedziny badań [D], czyli przedmioty badań nauki** różnią się od siebie pod względem: (1) zbioru przedmiotów; (2) różnych ich charakterystyk
- b. **Uniwersum [U], czyli zbiór przedmiotów; w 'ns'** = (1) ludzi, (2) zbiorowości ludzkich, (3) obiektów, które tworzą/ przetwarzają oraz (4) obiektów do których się odnoszą
- c. **Charakterystyki [C], czyli zbiór własności uniwersum /przedmiotów/; w 'ns'** = (1) cechy ludzi; (2) cechy zbiorowości; (3) cechy wytworów i korelatów kultury; (4) relacje między wymienionymi elementami uniwersum
- d. **Przedmiot** – 2 sposoby rozumienia: (a) *SZERSZE* to o czym się mówi /ludzie i ich przeżycia/; (b) *WĘZSZE* to, czemu przysługują własności, a więc nie dowolne elementy dziedziny badań, ale elementy uniwersum

Stefan Nowak, Metodologia badań społecznych, s. 62-80.
(rozdział 2. Zjawiska społeczne i odpowiadające im pojęcia)

Pojęcia i terminy języka nauk społecznych i ich odpowiedniki w rzeczywistości społecznej

- Sformułowanie problemu badawczego wymaga analizy pojęciowej [uprzytomnieni a sobie znaczenia użytych terminów i treści pojęć]
  - Język danej nauki = (1) zbiór **pojęć**, którymi posługują się jej przedstawiciele + (2) zbiór **terminów i symboli** odpowiadających tym pojęciom, które
    - Język nauki *artykułuje i strukturalizuje opisywaną rzeczywistość* [musimy pamiętać o: znaczeniu terminów – zjawiskach nas interesujących oraz zdarzeniach i procesach, którym te przedmioty podlegają]
    - *przedmioty; własności; zdarzenia i procesy* są oznaczone przez pewne terminy i odpowiadające im pojęcia, które wyznaczają ich **znaczenie**
    - *Nazwa* = przedmioty, które posiadają własności składające się na jej znaczenie [*przedmioty* – są **desygnatami** nazwy; *zbiór desygnatów* – wyznaczają jej **zakres**]
    - *Związek pojęcie – terminy: konwencja terminologiczna*,
Geneza:
      1. Świadomej umowy specjalistów /naukowców/
      2. Długoletniej tradycji i rozwoju języków naturalnych
- Ograniczenia konwencjonalności:
1. Rygory formalne języka naukowego
  2. Cele języka naukowego – zadania poznawcze [formułowanie twierdzeń o własnościach i przemianach przedmiotów]; czyli wykorzystanie do:
    - a. Definiowanie nazw przedmiotów
    - b. Określenie aspektów przedmiotów

- c. Wydzielenie różnych klas tych przedmiotów rozpatrywanych pod względem różnych zmiennych i ich wartości /tzw. wewnętrzna strukturalizacja/ [**ilościowe**: zmienne, wymiary /zakładające różnice w porównywalnej wartości/; **jakościowe** /nie dające się w ten sposób porównywać/]
- o **Zmiany w dyscyplinie**
  1. ewolucja języka w niej używanego, o różnym stopniu nasilenia: (1) zmiana jedynie podziału przedmiotów na dany aspekt; (2) zmiana rozpatrywanego aspektu
  2. adekwatność używanych pojęć określają dwa kryteria przydatności: (1) poznawczą; (2) praktyczno-społeczną

Dwie perspektywy na zjawiska społeczne i ich pojęciowe odpowiedniki

- podstawa: w „ns” ludzie są przedmiotem i podmiotem badania; ma to wpływ na: (1) sposób pojmowania zjawisk badanych; (2) język; (3) sposób badania rzeczywistości społecznej
- 2 perspektywy - koncentracja na 2 różnych aspektach świata społecznego:
  1. **Perspektywa czysto obserwacyjna** [obserwacja zewnętrzna/ ekstraspekcyjna]
    - **Fundament**: pytania i twierdzenia nauk przyrodniczych
    - **Badane aspekty**: rejestracja tylko fizycznych i biologicznych aspektów życia zbiorowego [tych, które nie różnią rzeczywistości społecznej od pozaludzkiej] w kategoriach nauk przyrodniczych, z wykorzystaniem kontekstowym wiedzy ogólnej
    - **Język**: „obserwacja uteoretyczniona” /odwołanie do ogółu wiedzy o przedmiocie/
    - **Przykład**: kosmici-badacze społeczeństwa ludzkiego
  2. **Perspektywa rozumiejąca**
    - **Fundament**: różnicowanie „np.” od „ns” [Dilthey] w „np.” wystarcza obserwacja; w „ns” oprócz niej jest potrzebne rozumienie, czyli wniknięcie w percepcję przedmiotu badania /**zadania „ns”**: rozumiejąca interpretacja działań ludzkich i wytworów ludzkiej działalności/
    - **Badane aspekty**: psychika ludzka i udział świadomości osób uwikłanych w obserwowaną sytuację czy zachowujących się w określony sposób [orzekanie o stanach, przeżyciach czy procesach psychicznych]; zrozumienie poprzez analogię do introspekcji ludzkich przeżyć związanych z obserwowalnymi zdarzeniami
    - **Przykłady** – element wspólny: pojmowanie rzeczywistości społecznej, jako zbioru obserwowalnych zdarzeń i sytuacji, które należy poddać rozumiejącej interpretacji [ulożować w rzeczywistości percepcyjnej]
      - [Znaniecki] „**socjologia humanistyczna**” – współczynnik humanistyczny: działania rozpatrywane z perspektywy doświadczenia ludzi działających i reagujących na te działania
      - [Weber] „**socjologia rozumiejąca**” – cel socjologii: zrozumienie działania społecznego
      - [Ossowski] **przedmiot badań „ns”**: korelaty zjawisk świadomości
- Język naukowy w „ns” – terminy odnoszące się do dwóch perspektyw: /odnoszące się do pytania, jakie są **warunki definicyjne** pewnego rodzaju zjawiska/
  1. Zjawiska należące do sfery czysto obserwacyjnej [np. biegnie]
  2. Zjawiska ze sfery przeżyciowo-psychicznej [np. szczęśliwy]
  3. Zjawiska ze sfery obserwacyjnej i psychicznej zarazem [np. ucieka]

Podstawowe założenia „rozumiejącego podejścia” do zjawisk społecznych.

- **Podstawa rozumienia** – wspólnota, w sensie: **gatunkowym** /przynależność do gatunku ludzkiego/; **cywilizacyjno-kulturowa** /przynależność do kręgu kulturowego lub społeczeństwa/; doświadczenia określonej **sytuacji społecznej**;
- Możliwość dotarcia do potencjalnych przeżyć podmiotu dzięki metodzie **introspekcji** i zastosowaniu **analogii** /ja – badany/
- **Założenia**:
  1. Istnienie u osób badanych życia wewnętrznego [możliwość **pytań ogólnych**; oparte o wspólnotę gatunkową; potrzeba – długotrwałego kontaktu z badaną grupą/ społeczeństwem, aby stworzyć siatkę połączeń zachowanie – przeżycie & postawić pytania szczegółowe]
  2. Istnienie lub możliwość istnienia u osób badanych określonych stanów i procesów psychicznych [możliwość **pytań szczegółowych**; oparcie o wspólnotę kulturową i społeczną]
- Dwoistość rozumienia:

1. **Potencjalne**: rozumiemy pewne przeżycie lub nastawienie, gdy potrafimy podać jego cechy charakterystyczne [odwołując się do swojej introspekcji]; stanowi to potencjalne schematy rozumienia /punkt wyjściowy/
2. **Faktyczne**: interpretacja konkretnych przeżyć i nastawień, przynależnych do konkretnych sytuacji czy też zachowania [z perspektywy „siatki” znanych przeżyć i nastawień potencjalnych] /inaczej: proces przyporządkowania konkretnemu podmiotowi w konkretnej sytuacji/ zachowaniu konkretnych przeżyć potencjalnych/

- Podstawa do: Formułowanie hipotez weryfikowanych empirycznie

- **Rozumienie przeżyć**: (1) czynności polegające na docieraniu do przeżyć ludzi; (2) poznawcze skutki tych czynności
- **Rozumienie zachowań ludzkich i sytuacji społecznych**: odnosi się zarówno do obserwowanych przez badacza psychicznych sytuacji i zachowań, w sposób istotny powiązanych z określonymi typami przeżyć i nastawień osób uwikłanych w te sytuacje czy podejmujących te działania

Zjawiska i procesy psychiczne, jako hipotetyczne „zmienne ukryte” nauk społecznych. Teoretyczne funkcje rozumienia. [Dilthey i socjologia humanistyczna] „ns” – inny charakter zjawisk, którymi się zajmują prowadzi do przyjęcia innych metod w ich badaniu [odrębność: przedmiotu; jak i metod]

[orientacja empirycystyczna – operacjonizm] „ns” – koncentracja na subiektywnych aspektach życia społecznego przyczyną zacofania „ns”

- **Założenie podstawowe**: metodologiczna jedność wszystkich nauk /stąd postulat: dogonienia przyrodoznawstwa, przez naśladowania jej wzorów; w szczególności w budowie pojęć wolnych od elementów psychiczno-przeżyciowych typu introspektywnego – niemożliwe w praktyce (!)/
- **podstawa**: behawioryzm
- **postulat**: pojęcia całkowite definiowalne w kategoriach obiektywnych, wolnych od rozumiejących wtężyć znaczeniowych [odejście od: pojęć „nieoperacyjnych”, czyli nieobserwowalnych lub niemierzalnych]
- **definicje operacyjne**: pojęcia zdefiniowane w terminach własności w pełni obserwowalnych, przez wymienienie operacji obserwacyjnych lub pomiarowych i ich odpowiednich wyników, wystarczających do tego, aby stwierdzić, iż występuje zjawisko społeczne lub określić jego intensywność

[contra operacjonizm]

- akceptacja tzw. „bytów ukrytych”, czyli pojęć nieobserwowalnych /hipotetycznych/, które są wytłumaczeniem dla tych, które są obserwowalne na gruncie przyrodoznawstwa /np. geny, cząstki elementarne/
- [Carnap i inni] 2 poziomy języka nauki:
  1. Język obserwacji: pojęcia odnoszące się do zjawisk obserwowalnych bezpośrednio
  2. Język teorii: składającego się z pojęć obejmujących zjawiska hipotetycznie; [Reichenbach; Mehl] 2 rodzaje
    - a. [abstrakty; zmienne interweniujące] W pełni redukowalne do poziomu empirycznego
    - b. [illity; konstruktów hipotetycznych] Niesprowadzalne do zespołu cech obserwacyjnych, jednak ważne w procesie ich wyjaśniania
- 2 poziomy są połączone „regułami odpowiedniości”: określające sens teoretyczny języka obserwacji & sens empiryczny języka teorii
- „byty ukryte” w „ns”: zjawiska zachodzące w psychice osób obserwowalnych /uzyskiwane dzięki: rozumieniu faktycznemu/; wypełnianie tych samych funkcji co w „np” /wyjaśnienie zjawisk obserwowalnych/
- Różnice „ns” a „np.” w akceptacji dla „bytów ukrytych” – pozorne; jedyna różnica faktyczna: charakter tych bytów /zjawiska psychiczne vs. Zjawiska fizyczne/

Rozumienie:

- a. *Szczególny przypadek ogólniejszej kategorii czynności naukowych*: wprowadzanie do nauki pojęć odnoszących się do ukrytych, hipotetycznych cech przedmiotów badanych & stosowania metod zmierzających do stwierdzenia, czy i kiedy cechy takie występują
- b. *2 sposoby wykorzystania zjawisk psychicznych, jako pojęć hipotetycznych*:
  - (1) [cel] **Autoteliczne**; główny przedmiot naszych dociekań i badań
  - (2) [środek] **Instrumentalne**; funkcja pomocnicza: dla lepszego wyjaśnienia zaobserwowanych prawidłowości [choć trzeba sobie zdawać sprawę, że: wyróżnienie aspektów badania z perspektywy humanistycznej i reguł nią rządzących – ingerencja w schematy wyodrębnienia i klasyfikowania zachowań]

(3) [zarówno cel, jak i środek] badanie obserwowalnej rzeczywistości i percepcji ludzkiej jej przynależnej

- c. Nie ma podstaw do wytworzenia się szkoły humanistycznej w socjologii – wszyscy socjologowie interesować się z konieczności muszą także aspektami percepcyjnymi /odnoszącymi się do życia wewnętrznego jednostek/; choć: zasługą tejże „szkoły” jest: wzrost samowiedzy dotyczącej rozumiejącej interpretacji w „ns”

[7] Weryfikacja a falsyfikacja. Indukcyjne modele dowodzenia.

Karl Popper, Logika odkrycia naukowego, s. 29-51, 95-120.

[8] Problem operacjonalizacji. Budowanie wskaźników.

Edmund Mokrzycki, Filozofia nauki a socjologia, s. 224-237.

(przykład I. Lazarsfeld: Od pojęć do wskaźników)

Podwójna genealogia współczesnej socjologii:

- Wielkie **systemy teoretyczne** XIX i początków XX wieku
- Tradycja **badań empirycznych** związana z działalnością społeczną i reformatorską
- Te dwie tradycje **nie zintegrowały się**, zawsze jedna przeważa, np. szkoła chicagowska – empiria, szkoła frankfurcka – teoria
- Systemy teoretyczne mają oparcie w materiale empirycznym, ale sposób gromadzenia danych i ich związki z teorią nie odpowiadają kryteriom standardowej metodologii
- Nurty badań empirycznych mają z kolei oparcie teoretyczne, ale nie w systemach, tylko w potocznej wiedzy społecznej

- Tradycyjny nurt empiryczny posługiwał się tzw. **lustracjami społecznymi** – opisem rzeczywistości, który **nie wymaga pogłębienia teoretycznego** – np. badanie rozmiarów absencji w zakładzie, badania Engelsa na temat położenia klasy robotniczej w Anglii – sprawy, które można łatwo rozwiązać, przy pomocy zdrowego rozsądku i wiedzy potocznej
- Lazarsfeld jednakże postuluje **klaryfikację znaczenia, eksplikację pojęć**:
  - Rezygnujemy z niektórych konotacji terminu, po to, by pozostałe uczynić bardziej precyzyjnymi
  - Jak dane twierdzenia można przetłumaczyć na język nowoczesnych procedur badawczych
  - Zadaniem eksplikacji jest stworzenie pomostu między starszą tradycją humanistyczną (systemami teoretycznymi) a tradycją nowszą, bardziej empirycznie zorientowaną
  - Przekład pojęć na obserwowalne wskaźniki
- **Proces przekładu pojęć na wskaźniki empiryczne**:
  - **Pierwotne wyobrażenie sobie pojęcia** – czyli jeśli badamy zarządzanie, myślimy sobie co to może być, skojarzenia, wyobrażenia
  - **Specyfikacja wymiarów** – rozbicie pojęcia na aspekty, komponenty czy wymiary, ponieważ każde pojęcie jest kombinacją zjawisk
  - **Selekcja obserwowalnych wskaźników** – działanie dwojakiego rodzaju – 1. Wyszukiwanie wskaźników, 2. Wybór tych, którymi będziemy się posługiwać – i 1 i 2 wykonujemy oddzielnie dla każdego wymiaru
  - **Połączenie wskaźników w indeks** – ponowne połączenie wszystkich rozbitych wcześniej elementów
- Trudność – wskaźniki są niemierzalne, albo trzeba mierzyć je za pomocą różnych, nieporównywalnych skal. Czy można je więc w ogóle łączyć i czy można stworzyć teorię łączenia różnych wskaźników? Lazarsfeld uważa, że tak
- Czy chodziło mu o **analizę struktury ukrytej?** (metoda wyjaśniania związków między odpowiedziami przez sprowadzenie ich do ukrytego wspólnego czynnika) niestety, jest to pomysł niedopracowany i jest **metodą tworzenia** uzasadnionych pojęć, **raczej niż empirycznej rekonstrukcji** pojęć ukształtowanych na innej drodze.

- Autor uważa, że problem jak wiązać ze sobą wskaźniki w zbiorczy indeks jest rozwiązywalny jedynie w poszczególnych przypadkach, wszystko opiera się na **zdrowym rozsądku** i decyzjach mniej czy bardziej **arbitralnych**
- Badania socjologiczne zmuszają do **precyzji** i standaryzacja aparatury pojęciowej
- Potrzebne są też **zabiegi interpretacyjne** – np. czy w Polsce korzyści wynikające z przydziału talonu na samochód wlicza się do dochodów?
- Można stosować się do wskazań Lazarsfelda, ale można też wejść na pewien teren działalności badawczej i przejąć wypracowane w jego obrębie wzory postępowania badawczego i pewien dorobek teoretyczny
- **Genewska metoda pomiaru poziomu życia** – odpowiada dokładnie procedurze Lazarsfelda, pojęcie poziomu życia jest rozkładane na siedem wymiarów, nie wytrzymuje jednak krytyki, bo jest oparte na arbitralnych decyzjach
- Lazarsfeld postawił sobie za cel łączenie dwóch tradycji, co i tym razem doprowadziło do zaniku jednej z nich. **L stawia na empirię**, uważając, że systemy teoretyczne to przednaukowa otoczka rodzącej się socjologii naukowej
- Procedura przedstawiona przez L została zaakceptowana jako ogólny schemat postępowania badawczego w socjologii
- Podobieństwo między procedurą doboru wskaźników L, a **definicją operacyjną** w ujęciu Zetterberga
- L traktuje dobór wskaźników jako zabieg nadawania takiego sensu terminom, który w socjologicznej perspektywie badawczej jest interesujący

Stefan Nowak, *Metodologia badań społecznych*, s. 165-196.

[9] Definiowanie pojęć w badaniach socjologicznych.

Stefan Nowak, *Metodologia badań społecznych*, s. 132-158.

Definiowanie pojęć

- **Zagrożenie** – niejasność pojęć i związane z tym nieporozumienia /kiedy opieramy się o definicje intuicyjne/; zapobieganie – odpowiednie ich zdefiniowanie i poprzez to świadome ich użycie
  - **Definicja**: pewna wypowiedź określająca, jakie jest znaczenie terminu; jest ona dwuczłonowa
    1. **Definiendum**: termin definiowany; mogą być przedmioty społeczne różnego poziomu, bądź ich własności; typy pojedynczych interakcji i schematy stosunków społecznych
    2. **Definiens**: zwrot określający znaczenie; problemy związane z tym, że odniesieniem znaczeniowym są:
      - i. Zjawiska obserwowane przez badacza
      - ii. Zjawiska psychiczne osób badanych [o których wnioskuje on na drodze „rozumienia”]
  - **Definiowanie grup/ zbiorowości**: tylko w „ostatniej instancji”, przy braku zgodności badacza na ten temat
  - Zależność szczególności i budowy samej definicji od **odbiorcy**, do którego jest ona skierowana
  - Warunek funkcjonalny: sens definiensu: nie budzi wątpliwości; jeżeli nie – ignotum per ignotum
  - Można w definiensach wykorzystywać **pojęcia**, które są **jednoznaczne** dla szerokiego kręgu użytkowników; sposoby definiowania pojęć, kiedy można założyć pewną wspólnotę znaczeń terminów w definiensie:
    - i. **[klasyczny]** Definicja per genus Proximom et differentia specificam: podanie terminu nadrzędnego oraz nazwy cechy, która z zakresu terminu ogólniejszego wydziela podzakres odpowiadający definiowanemu pojęciu /(+) : określa poziom typologicznej ogólności pojęć/
    - ii. Wyliczenie cech wszystkich desygnatów danego terminu
    - iii. Definiowanie kontekstowe: podajemy termin uwikłany w pewną liczbę zdań, aby jego znacznie było w dostatecznym stopniu ustalone przez kontekst /podanie sytuacji, która jest wystarczająca do użycia/ [szczególnie można stosować do: relacji]
  - Rodzaje definicji:
    1. **Nominalne**: określają znaczenie językowe nazw [mogą być zdaniem w sensie logicznym]

- i. **Sprawozdawcze** [analityczne]: sprawozdanie ze znaczenia pewnego terminu przyjętego w pewnym środowisku /jest zdaniem w sensie logicznym [p/f]/
  - ii. **Projektujące** [syntetyczne]: proponowanie, zalecenie pewnego znaczenia terminu /nie są zdaniami w sensie logicznym/
Podklasa – **definicje regulujące**: zmiana już istniejących elementów językowych [punkt wyjścia: pojęcia już istniejące; a istniejące zwyczaje językowe są w dużo większej mierze brane w nich pod uwagę]
- 2. **Realne**: charakterystyka cech specyficznych wspólnych przedmiotom składającym się na zakres pewnego terminu /musimy znać zakres!/: opis pewnego z góry założonego zakresu rzeczywistości z punktu widzenia cech dlań charakterystycznych /jest zdaniem w sensie logicznym/: poszukiwanie może zakończyć się niepowodzeniem, ponieważ termin może być
  - i. Wewnętrznie **niejednorodny**
  - ii. **Nie różniący się** od pewnych zjawisk nie należących do tego zakresu
  - **Możliwość poradzenia sobie ze znaczeniem danego terminu:**
    - i. **Arbitralny wybór** danego odcienia terminu
    - ii. **Pogodzić się z jego niejednoznacznością** /wyróżnienie poszczególnych odcieni znaczeniowych + wyznaczenie zakresów wewnętrznie jednorodnych, czyli: zbudować pewną alternatywę jego definicji/
    - iii. **Oparcie się o percepcję badanych**: akceptacja różnic pomiędzy elementami jego zakresu
- o **[Ajdukiewicz] 3 rodzaje definiens:**
  - 1. **Treść pełna**: zbiór wszystkich cech desygnatów [lub tylko tych, które z naszej perspektywy są istotne], które pojawiają się także poza zakresem tegoż pojęcia
  - 2. **Treść charakterystyczna**: zbiór cech desygnatów, które je posiadają, i tylko desygnaty tej nazwy posiadają każdą cechę z tego zbioru /wyznaczenie jednoznacznego zakresu nazwy/
  - 3. **Treść konstytutywna**: zbiór cech desygnatów, który jest warunkiem koniecznym i wystarczającym tego, aby przedmiot posiadający te cechy zaliczał się do zakresu definiowanego pojęcia /wyznaczenie jednoznacznego zakresu nazwy w oparciu o „minimum definicyjne”/

Elementy opisowe i elementy ocenne w treści pojęć socjologicznych. Definicje perswazyjne

- **Elementy wchodzące w skład definicji:**
  - i. **Elementy opisowe**: empirycznie stwierdzalne bezpośrednio lub pośrednio własności zdarzeń i przedmiotów będących ich desygnatami
  - ii. **Elementy ocenne**: nadające mu określone pozytywne/ negatywne zabarwienie ocenne, bez względu na to, czy owo ocenne zabarwienie ma charakter: (1) intelektualnej oceny przedmiotu ze względu na pewne kryteria; (2) emocjonalnej reakcji
    - a. Wpływają z systemu wartości użytkowników
    - b. Mogą one nas interesować z perspektywy wypełnianej funkcji – **opisowej** /źródło wiedzy o rzeczywistości/ bądź **ekspresywnej** /źródło wiedzy o stosunku mówiącego do przedmiotu wypowiedzi/
    - c. Problemy związane z elementami ocennymi: (1) elementy ocenne zależą w dużej mierze od odczucia/ percepcji danych grup społecznych; (2) istnieje rozległa kategoria terminów o małym znaczeniu opisowym, ale silnym ładunku ocennym; (3) wypowiedzi o takim charakterze mają: (a) funkcje **informacyjne**; (b) funkcje **impresywne** /kształtowanie ocen i emocji ich odbiorców/; szczególnie ważne przy zjawiskach społeczno-politycznych
    - d. **Zagrożenie użycia tychże /uzyskania przewagi funkcji impresywnej terminów nad poznawczą/:**
      - i. **Pozór naukowości** dla tez wartościujących: termin ocennie zabarwiony, a nie posiadający wyraźnej treści opisowej zostaje **włączony** do nauki i stanowi podstawę dla twierdzeń pozornie empirycznych /funkcja impresywna/
      - ii. **Badacz precyzując** termin o silnym ładunku emocjonalnym, nie skupia się na poznawczej przydatności, lecz na jego funkcji impresywnej: **zaostrza** więc je w ten sposób, aby negatywnie/ pozytywnie nacechowane były zjawiska przez niego tak postrzegane [blokuje następnie możliwości jego poznawczej regulacji]
      - iii. **Definicje perswazyjne**: przy definiowaniu jakiegoś pojęcia spośród wielu jego charakterystyk wybieramy do jego definicji ten zbiór własności, który by miał jednoznaczny ładunek ocenny

- e. **Zapobieganie zagrożeniom:** (1) wprowadzanie nowego pojęcia – opatrzenie ich **nowymi terminami**; wolnymi od obiegowych zabarwień emocjonalnych; (2) uwyrażnienie treści opisowej definicji
- f. **Zabarwienie emocjonalne/ ocenne nie musi być szkodliwe, jednakże:** socjolog powinien zdawać sobie przede wszystkim sprawę jaka jest treść opisowa pojęć
- g. **Pojęcia wzorcowe:** określające w języku opisowym pewne standardy oceniania i służące do tego, aby móc dokonać empirycznie zasadnych ocen rzeczywistości

Definicje częściowe i równościowe

1. Definicje **równościowe:** podają warunek przynależności przedmiotu do klasy; jednoznacznie określają zakres pojęcia [przedmioty można podzielić na dwie klasy: desygnaty i nie-desygnaty]
2. Definicje **częściowe:** nie podają warunku zarazem koniecznego i wystarczającego do aby przedmiot stał się desygnatem ; są możliwe inne definicje alternatywne dla danego definiendum
  - a. (+): ich wytworzenie jest łatwiejsze; wystarczające na użytek naszego badania
  - b. (-): nie jesteśmy w stanie udowodnić, że inne przedmioty nie zostały pominięte i niesłusznie znalazły się poza tym zakresem – (1) prowadzi do nieporozumień; (2) ogranicza wartość dowodową /tylko do tej części zakresu pojęcia ogólnego/
  - **Zakres pojęcia a definicja częściowa** – stosunek skomplikowany , zależny od: stosunków zakresowych pomiędzy terminami oznaczającymi własności czy zdarzenia zawarte w definicjach alternatywnych danej definicji częściowej
  - zawierają warunek wystarczający i umożliwiają zaliczenie niektórych przedmiotów do zakresu pojęcia;
  - wszystkie przedmioty, które nie spełniają danego warunku należą do **obszaru nieoznaczoności** /czyli nie wiadomo, czy należą czy też nie do zakresu definicji/; obszar ten możemy zmniejszać poprzez:
    - (1) rozpatrywanie różnych alternatyw definicji pojęci /rozszerzamy wtedy obszar zakresu definicji/;
    - (2) sformułowanie definicji pojęcia zbioru nie wchodzącego w skład zakresu definiowanego pojęcia [przy czym należy pamiętać, że obszar zakresu pojęcia i nie-obszar zakresu pojęcia muszą się wykluczać (!)]

Definicje probabilistyczne: definiowanie cech dyspozycyjnych

Definiowanie cech dyspozycyjnych

1. **wąski sens:** zachowywać się w określony sposób w określonych warunkach

2. **szerszy sens:** treści odpowiedniego pojęcia dyspozycyjnego wchodzi nie tylko pewne obserwowalne konsekwencje danej cechy, ale i założenia o charakterze własności, struktur ukrytych [podstawa dla: teoretycznych modeli obserwacyjno-hipotetycznych]

- **Definicje warunkowe:** człowiek posiadający cechę dyspozycyjną jeśli znalazłszy się w danych warunkach, zachowa się w określony sposób [równościowa; warunek: konieczny; nieoznaczoność: przedmioty nieznajdujące się w danej sytuacji]
  - Różne możliwości związane z definicjami:
    1. definicja częściowa = definicji równościowej [pod względem zakresu]
    2. definicja pełna danego pojęcia – występuje zespół cech, których zakresy wykluczają się [pojęcie puste]
    3. definicja częściowa: nie zawiera warunków niezbędnych, ani wystarczających, ale jedynie składnik istotny warunku wystarczającego [**DEFINICJA PROBABILISTYCZNA**]
  - pojęcie zyskuje na ostrości, gdy je dodatkowo zaostriamo,
- **Pośrednie:** warunek wystarczający; przedmioty niezachowujący się w danej sytuacji w określony sposób
- **Definicje probabilistyczne:** składają się z warunków koniecznych, ich spełnieniu przez przedmiot zwiększa prawdopodobieństwo należenia do zakresu definiowanego pojęcia [rozluźnienie związku pomiędzy definiens i definiendum]

Pojęcia syndromatyczne i zakładane przez nie zależności

Pojęcie syndromatyczne: odzwierciedlają empiryczny charakter związków między zjawiskami, oznaczonymi przez poszczególne składniki ich definiensu. Włączenie dodatkowo do definiens pojęcia twierdzeń jednostkowych lub ogólnych o określonych związkach elementów składowych pojęcia o charakterze zależności statystycznej.

- Stanowią podsumowanie pewnych wyników badań, prowadzących do przeformułowania danej definicji
- Zawierają jako podstawę **założenie syndromatyczności cech:** założenie/ tezę empiryczną o związku zespołu cech uwikłaną w znaczenie terminu syndromatycznego. Jest podległe empirycznej kontroli. Zależności te mogą być różnego rodzaju, są 2 podstawowe rodzaje:
  1. Treści charakterystyczne [twierdzenia ogólne: związek bezwarunkowy]

2. Syndromy statystyczne [zależność statystyczna: związek warunkowy]
  - Bezzasadność założenia syndromatycznego wymusza zmianę treści pojęcia:
    1. Przyjmuje definicję niesyndromatyczną i nie usuwa elementu, który był negatywnie zweryfikowany empirycznie
    2. Utrzymuje definicję syndromatyczną i usuwa element
  - Rodzaje pojęć syndromatycznych:
    1. Wybór cechy konstytutywnej będącej „definitywnym minimum” + inne elementy: statystyczna charakterystyką desygnatów pojęcia i należą do jego treści
    2. Potraktować wszystkie elementy jednakowo; wszystkie elementy: stanowią podstawy dla alternatywnych i częściowych definicji probabilistycznych;
      - 2 stanowiska:
        - Treść pojęcia: zbiór cech ze sobą skorelowanych
        - Treść pojęcia: zbiór cech ze sobą skorelowanych jest przejawem jednorodnej „cechy ukrytej” [zespół wskaźników; skalę do pomiaru intensywności jednorodnej cechy ukrytej]
      - możemy potraktować związki między elementami, jako:
        - **przyczynowe**
        - **korelacyjne**
      - Podejścia analityczne:
        - **Pojęcie typologiczne:** poszczególne przedmioty rozpatrywane z punktu widzenia tego na ile zbliżają się do określonego „typu”
        - **Model zjawisk:** pojęcie odzwierciedla wówczas cały układ relacji między poszczególnymi elementami syndromu

Zmienne jakościowe i ilościowe

- [zmienne]definicje wskazują na pewien aspekt rozpatrywanego przedmiotu: wymiar i relacje pomiędzy nimi, jakie możemy spostrzec z perspektywy tegoż wymiaru; funkcje:
  1. Określają pod jakim względem rozpatrujemy pewne przedmioty
  2. Charakteryzują reguły ich klasyfikacji, porządkowania i przedmiotów i zjawisk w nie wchodzących
- [wartości zmiennej]porządkują one zakres przedmiotów ze swojego punktu widzenia, przypisując różnym przedmiotom różne punkty bądź przedziały
- [zakres stosowalności zmiennej] dziedzina, do której wolno z sensem stosować daną zmienną
- **Rodzaje zmiennych:**
  1. **Ilościowe:** stopień intensywności danej zmiennej
  2. **Jakościowe:** odmienny charakter danej zmiennej
- Określona własność/ konfiguracja własności posiadanych przez przedmiot wskazuje na pewien stopień intensywności danej zmiennej w sposób **probabilistyczny lub wystarczający**
- **Kryteria uporządkowania przedmiotów [podział ze względu na moc tegoż uporządkowania]:** /klasyfikacja polega na tym, że znając określone atrybuty przedmiotu popadającego pod zakres stosowalności danej zmiennej, możemy zaliczyć go w sposób jednoznaczny do odpowiedniej klasy bądź nadać mu określoną wartość liczbową danej zmiennej/
  1. **Zmienne nominalne:** dość słabe reguły porządkowania zakresów [możliwość stwierdzenia: równe/ różne; głównie – zmienne jakościowe], mogą być dychotomiczne lub posiadać więcej podklas
  2. **Zmienne porządkowe** [możliwość stwierdzenia stopnia danej własności – wyższy/ równy/ niższy]
  3. **Zmienne interwałowe** [możliwość stwierdzenia o ile stopień danej własności jest większy/ mniejszy] dla zmiennych tych potrafi wyróżnić równe, porównywalne ze sobą interwały + umowny charakter zera
  4. **Zmienne ilorazowe:** [możliwość stwierdzenia ile razy stopień danej własności jest mniejszy/ większy]równe przedziały + naturalne zero
  5. **[postulowane przez niektórych] Zmienne absolutne:** naturalna jednostka + naturalne zero
    - Zmienne wyższego rzędu zawsze można przekształcić w zmienne rzędu niższego [łączy się to ze stratą istotnych informacji o nich]
    - Określenie charakteru zmiennej – kwestia podstawowa [gdyż wiąże się z charakterem twierdzeń]

- **Skala:** narzędzie do mierzenia odpowiednich zmiennych, tj. wskaźnikach zmiennych [komplikuje podstawę badawczą]; 2 sytuacje:
  1. Posiadanie własności definiuje zarazem wartość odpowiedniej zmiennej
  2. Własność zdefiniowana jako pozycja na danej skali stanowi zewnętrzne kryterium wartości zmiennej mierzonej, nie należące do treści odpowiedniego pojęcia i powiązane z nim związkiem empirycznym

[10]Budowanie teorii w oparciu o system twierdzeń dedukcyjnych.

Edmund Mokrzycki, Filozofia nauki a socjologia, s. 158-204.

<http://socjolog.strefa.pl>